

KUR'AN'I ANLAMADA VAKFIN ROLÜ*

İsmail Ahmet et-Tahhân | Necattin Hanay
Katar Üniversitesi | Recep Tayyip Erdoğan Ü. İlahiyat F. Tefsir

Özet: İmlası ve vurgusu olmayan bir cümle anlamın buharlaşmasına veya metnin yanlış anlaşılmasına sebep olabilmektedir. Bunun önüne geçebilmek ve arzu edilen mananın doğru bir şekilde muhatabın zihnine iletilmesi için dillerin geliştirdiği bir takım teknikler vardır. Bu tekniklerin başında da noktalama işaretleri gelmektedir. Noktalama işaretlerinin Kur'an terminolojisindeki ifadesi ise "ilmu'l-vakf ve'l-ibtidâ"dır. Doğru mananın ortaya konulması sağlıklı iletişim için olmazsa olmaz bir şarttır. Söz konusu Kur'an olunca durum daha da bir ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü sahih bir itikadın belirlenmesi, hükümlerin doğru tespiti vakf ve ibtida sisteminin doğru işletilmesine bağlıdır. Asr-ı saadetten bu yana Kur'an eğitim müfredatına dâhil olan ve müstakil çalışmalara konu olan bu ilim başta kıraat ve tefsir ilmi olmak üzere kelim, fıkıh, nahiv gibi pek çok ilmin ilgi alanına girmiştir. Elinizdeki söz konusu tercüme makalede de vakf konusu önemine binaen istifadeye sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Vakf, ibtidâ, kıraât, anlam.

ROLE OF THE WAQF IN UNDERSTANDING THE QURAN

Abstract: A sentence without a clear begin and end, without emphasize may result in loss of meaning and misunderstanding. There are some different techniques developed by languages in order to gain meaning in the readers mind and prevent this misunderstanding and loss of meaning. Punctuation can be stated as the first of these techniques. Punctuation as a common property of languages corresponds to "Science of Waqf and ibtidâ" in the terminology of Qur'an. To state the he right meaning, is vital for a healthy communication. If the subject is Qur'an then this becomes more and more important. This stems from the fact that: "Using the Waqf and ibtidâ system correctly has a high positive correlation with establishing the belief properly, and determining the rules without any mistake." "Waqf and İbtida" is one of the subjects included in the education of Qur'an from the times of prophet till the date that is why it has been a research subject in the area of theology, canon law and grammar. In this translated article the "Waqf" subject is presented due to its importance.

Key words: Waqf, ibtidâ, recitation, meaning,

---

* Makalenin aslı için bk. İsmail Ahmed et-Tahhân, "Devru'l-vakf fi hidmeti'n-nassi'l-Kur'âni", *Mecelle Merkez Buhûs es-Sünneh ve 's-Sireh*, Sayı: 2, Yıl: 1407/1987, s. 512-557. Yıldız (*) sembolüyle gösterilen dipnotlar mütercime aittir.

دور الوقف في فهم القرآن

اسماعيل احمد الطحان

الملخص: قد تؤدي الجملة التي ليس فيها النبر و الإملاء إلى ضياع المعنى وسوء الفهم للمتون. جميع اللغات تختص بتقنيات محددة لتفادي هذه المشكلة وإبلاغ المعنى المقصود إلى ذهن المخاطب بشكل صحيح. وتأتي علامات الترقيم في المرتبة الأولى من بين هذه التقنيات. وهذه العلامات تسمى بعلمي «الوقف والابتداء» في مصطلحات علوم القرآن. ووضوح المعنى من الشروط التي لا بد منها وتزداد أهميته إذا كان الأمر متعلقاً بالقرآن خاصة؛ لأن تعيين الاعتقاد الصحيح وتثبيت الأحكام مرتبط بتوظيف نظام الوقف والابتداء بشكل صحيح. وهذا العلم يدخل في مجال الدراسات القرآنية والبحوث المستقلة منذ عصر صدر الإسلام، كما نال اهتماماً في علوم كثيرة مثل الكلام والفقه والنحو. هذه المقالة المترجمة التي بين أيديكم تناقش موضوع الوقف وإظهار أهميته. الكلمات المفتاحية: الوقف، والابتداء، والقراءة، والمعنى.

Giriş

Vakf olgusu, nahiv ve kıraat âlimlerinin dikkatini çekmiş ve her iki grup da ilgileri doğrultusunda konuya öncelik vermiştir. Dil bilginleri konuyu üzerinde vakıf yaptıkları kelimenin uygun vecihleri ve uygulama/eda çeşitliliği bakımından ele alırken; kıraat âlimleri bu konulara ilaveten vakfın kısımları ve nevileri, ayetlerdeki yerleri ve kurrânın bu konudaki görüşlerinin izahı meselelerine de değinmişlerdir.

Kıraat âlimlerine göre vakf, kendisiyle ayet anlamlarının belirginleştiği ve müşkülün ortadan kaldırıldığı yüce bir ilimdir.

Abdullah b. Ömer ve diğer sahabelerden gelen “Kur’an’ı öğrendiğimiz gibi, vakfetmemiz gereken yerleri de öğreniyorduk” şeklindeki rivayetler ve Hz. Ali’den gelen rivayet, bu ilmi öğrenmeye ve öğretmeye onları sevk etmiştir. Hz. Ali’ye ¹”وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا“ ayetindeki *tertil*’in ifade ettiği anlam sorulduğunda o, “Tertil, harfleri güzel çıkarmak ve vakıfları bilmektir”² şeklinde cevap vermiştir.³

Şehâvî (ö. 643/1245) ise şöyle demiştir: “Kur’an okuyan kimse- nin *vakf-ı Cibrîl*’i öğrenmesi gerekir. Nitekim Cebrail (s) Âl-i İmran

¹ Müzzemmil 73/4.

² الترتيل: تجويد الحروف و معرفة الوقوف

³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., I, 225.

sûresinin 95. ayetinde “فَأَتَّبِعُوا مِثْلَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ” ifadesinde vakfedip “فَأَتَّبِعُوا مِثْلَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ” den devam etmiştir. Peygamber (s) de ona uymuştur.”⁴

Vakf yerlerinin tespiti hususunda, manayı bozma şüphesini gidermek ve mana farklılıklarının netleşmesini sağlamak için kıraat âlimlerinin gayretleri artmıştır. Söz konusu sebeplerden dolayı kıraat vecihlerindeki farklılıkları tespit ederken, vakf yerlerindeki değişiklikler de çoğalmıştır. İşte bu çalışma da, tahkiki ve tatbiki açıdan Kur'an'da vakf olgusunu ele alacaktır.

Vakfın Tanımı

“*Vakf*” lügatte, söz ve fiilden kaçınmak anlamına gelir. Kıraat ilminde vakf, okumaya tekrar başlama (isti'naf) niyetiyle, kelimenin sonunda normal bir şekilde nefes alma miktarı sesi kesmektir.

“*Sekte*” ise süre bakımından vakftan kısa ve nefes alınmaksızın icra edilir. Buradan hareketle imamlar sekte konusuna değinirken “kısa susma veya latif bir susma”, “kısa veya hafif bir durma” şeklinde onu nitelmişlerdir. Tüm bunlar vakf ve sekte arasındaki farka vurgu yapmak için söylenmiştir.

Vakfın tanımında “okumaya tekrar başlama niyetiyle” vurgusu, üçüncü bir terim olan “*kat*”dan farklı olduğunu vurgulamak içindir. Kıraat âlimlerine göre *kat*: “okumayı kesmek, kıraati tamamen sona erdirerek başka bir işe koyulmak” anlamına gelmektedir.

Bazı alimlerin vakf, sekt ve kat' terimlerinin aynı manaya geldiği iddialarının aksine kıraat imamlarının çoğunluğu, bunların farklı olduğu görüşündedir.⁵

Vakf Konusunda Kurrânın Görüşleri

Nafi (ö. 169/785) ve İbn Amir (ö. 118/736) gibi kıraat imamlarından bazıları, anlamın dikkate alınarak ayet ortalarında vakf ve ibtida yapılabileceğini uygun görürken; İmam Âsım (ö.127/745) ve Kisâi (ö.189/805) gibi bir grup imam da kelamın tamamlandığı yerde vakfetmeyi uygun görmüştür. Ebû Amr (ö.154/771) gibi kimi imamlar da sadece ayet başlarında vakf yapılmasını uygun görmekte idirler.

⁴ bk. Eşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdulkerim *Menâru'l-hüdâ fi beyâni'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, Mısır (Cemâliye) 1889, s. 5.

⁵ bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 238-240; Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 5.

İbn Kesir'den (ö.120/738) gelen rivayetler ise farklılık göstermektedir. O, şu üç ayetin ortasında mutlaka vakf yapılması gerektiğine inanmaktadır: 1. ⁶ وَمَا يَغْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ. 2. ⁷ وَمَا يُشْعِرُكُمْ. 3. ⁸ إِنَّمَا يَعْلَمُهُ بَشَرٌ. Bu üç yerin dışındaki yerlerde ise ayet başlarında ve nefesinin tükendiği yerde vakfettiği nakledilmiştir. İmam Hamza'dan (ö.156/773) gelen rivayette ise onun, vakfetme niyeti olmaksızın nefesinin tükendiği yerde vakfettiği nakledilir.⁹

Bazı müteahhirün ulemâ, kurrânın uygulamaları içerisinden imam Ebu Amr'ın görüşünü Hz. Peygamberin (s) sünnetine uymak adına güzel görmüşlerdir. Ebû Davûd, Ümmü Seleme'den¹⁰ Hz. Peygamberin Fatıha suresinin her ayetini “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ”, “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ”, “الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ”, “مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ” şeklinde ayet ayet ayırarak okuduğunu nakletmektedir

Aynı şekilde Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî¹¹ de Ümmü Seleme'den naklettikleri hadiste o, Hz. Peygamberin kıraatını şöyle anlatmıştır: Hz. Peygamber dura dura okurdu. Resûlullah (s) الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ der sonra vakfeder; الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ der sonra yine vakfederdi...

Ayet başlarında vakfedilmesi gerektiğini savunanlar, delil olarak yukarıdaki hadisleri esas almakta ve vakfın öncesi ile sonrası arasında mana irtibatının olmasının buna engel olmadığını söylemektedirler.

Diğer bir kısım ulema da, Hz. Peygamberin yukarıdaki seçiminin genel-geçer olmadığı görüşündedir. Çünkü iki ayet arasındaki anlam ilişkisi bazen vasletmeyi, vakfetmekten daha zaruri kılabilme-

⁶ Âl-i İmrân 3/7.

⁷ En'am 6/109.

⁸ Nahl 16/103.

⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 238; Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, mhk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: Dâru't-Tûras, 1985, I, 243.

¹⁰ Hadisin senedi: Saîd b. Yahyâ el-Emevî – Yahyâ el-Emevî – İbn Cüreyc – Abdullah b. Ebî Müleyke – Ümmü Seleme.

¹¹ Hadisin metni, Tirmizî'ye aittir. Senedi: İbn Cüreyc – Abdullah b. Ebî Müleyke – Ümmü Seleme.

tedir. Maûn (107/4-5) sûresindeki: “ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ ” ayetleri arasındaki bağ gibi.¹²

Buradan hareketle İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429), ayet sonlarında vakfetmeyi, bir sonraki ayetin uygun bir başlangıç cümlesi olmasına ve de mana bütünlüğünü ihlal etmemesi şartına bağlar.¹³

Yukarıda zikredilen söz konusu hadis hakkında Münzirî, hadisin “*garib*” ve senesinde kopukluk (*inkita'*) olduğunu belirtmiştir. Çünkü Leys b. Sa'd muttasıl bir senetle¹⁴ hadisi Ümmü Seleme'den şöyle zikretmiştir: “...(Ümmü Seleme) Allah Resûlü'nün kıraatini niteleyen şöyle demiştir: Onun okuyuşu açık bir şekilde (*kıraat-i müfessere*) ve harf harf/tane tane idi.” Bu konudaki en sahih hadis, işte bu rivayettir.*

Bazı âlimler de İbn Sa'dân'ın Ebû Amr'dan naklettiği “Vasl halinde, ayet sonu olduğu anlaşılınsın diye, iki ayet arasında sekte yapmak mutlak manada caizdir” rivayetini dikkate alarak, Hz. Peygamberin söz konusu okuyuşundaki vakfı, sekteye hamletmişlerdir.¹⁵

İmam Hamza'nın vakfı ancak nefesinin tükendiği yerde, zarurete binaen yapması görüşüne gelecek olursak, bu görüş tutarlı değildir. Çünkü bu şekliyle vasletmek bazen mananın ihlaline yol açabilir. Oysa Araplar, şiir olsun nesir olsun, ifadelerinde anlaşılmaya ve manaya oldukça önem verirler. Bu bağlamda Ebû Hilal'in *Kitabü's-sinaateyn* adlı eserinde de naklettiği rivayette Muaviye şöyle der:

¹² Mushaflarda bazı ayetlerin başlarına konulan √ işareti bunun örneğidir.

¹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 224, 225.

¹⁴ Leys b. Sa'd – İbn Ebî Müleyke – Ya'lâ b. Memleke – Ümmü Seleme.

* Hadisin tamamı şöyledir: “Ümmü Seleme'ye Hz. Peygamberin (gece) namazı ve kıraati soruldu. O da: “Onun namazından size ne! (Onu taklit etmeniz takatinizi aşan bir şey!) Resulullah kalkar namaz kılar ve kıldığı namaz kadar uyur, sonra tekrar uyuduğu kadar namaz kılar, tekrar namazı kadar uyurdu. Sabaha kadar böyle devam ederdi.” Ardından Ümmü Seleme onun Kur'an okuyuşunu tarif ederken *açık bir şekilde, harf harf* (ağır ağır, tane tane) olduğunu göstermiştir.” Bu hadiste Hz. Peygamberin ayet başlarında vakfettiğine dair ifadeler kullanılmamıştır. Dolayısıyla yazara göre senedi muttasıl olmayan diğer hadisler her ayet başında durmanın sünnet olacağına dair yeterli bir delil teşkil etmez. Önemli olan mananın ihlal edilmemesidir.

¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 243.

“Ey Eşdak! Arapların efendileri yanında kalk ki dilin keskinleşsin, belağat sahasında yücelesin. Söyleyeceğin cümlelerin başı ve sonunu gözetmek aklında olsun! Ben Allah Resulünün, Ali b. Ebi Talib’e bir mektup yazdırırken cümlelerin başını ve sonunu kontrol ettiğine şahit oldum. Deveye binecek kişinin gemleri kontrol etmesi gibi.”¹⁶

Ve yine Ebû Hilal şöyle bir nakilde bulunur: Ahnef b. Kays, “Amr b. el-As gibi konuşup da, cümlenin başını ve sonunu ondan daha iyi ifade eden birini görmedim. O konuştuğunda cümle sonlarına dikkat ediyor ve konuşmanın hakkını veriyordu. Hitabını çok açık ve anlaşılır bir şekilde gerçekleştiriyordu. Öyle ki cümle sonunda durduğunda, yeni cümleye hemen başlamıyordu.” demiştir.¹⁷

Arapların kendi sözlerinin anlaşılması için gösterdiği çaba böyle iken, elbette ki Allah’ın kitabı çok güzel bir eda ve ince bir anlayışla okunmaya daha layıktır. Ebû Ca’fer en-Nehhâs bu duruma şu şekilde dikkat çekmiştir: Kur’an okuyan kimse okuduğunu anlamalı ve kalbi okuduğu ayetin manası ile meşgul olmalıdır. Durup başla- yacağı yerlere de dikkat etmelidir.¹⁸

-Dönemin Kûfe kıraât imamı- Hamza’nın, manayı bozan ve anlamayı engelleyen bir şekilde Kur’an okuyacağı görüşünde değilim. “Okuduğum her harf bir rivayete dayanır” diyen birisi, Hz. Peygamberin (s) vakflarından nasıl haberdar olmaz! İhtimaldir ki İmam Hamza’nın, *tahkik* üzere ve medleri çok çekerek Kur’an okuması nefesinin daralmasına sebep olmuş, bu da onun uygun vakf yerlerine varmasına engel olmuştur. Böylece sürekli *ızdırari* (zarurî) vakflar yapmış ve yukarıdaki söz konusu rivayet şöhret kazanmıştır.¹⁹ Zarurete binaen yapılan vakf, -kabih bir vakf olsa da- kabul edilebilir. Fakat bu durumda Kevâşî’nin de belirttiği gibi, kelamın evvelinden yeniden başlanmalı ve uygun bir vakf yapılmalıdır.²⁰

¹⁶ bk. Ebu’l-Hilâl el-Hasen el-Askeri, *Kitabü’s-sinaateyn el-Kitabe ve’s-şîr*, mhk. Müfid Muhammed Kumeyha, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1984, s. 438.

¹⁷ bk. el-Askeri, *age*, s. 439.

¹⁸ bk. Ebû Ca’fer en-Nehhâs, *el-Kat’ ve’l-i’tinâf*, mhk. Ahmed Hattab el-Umer, Bağdat: Matbaatü’l-Âni, 1978; Ebû Bekr Muhammed b. Kasım b. Beşşâr el-Enbârî, *İzâhu’l-vakf ve’l-ibtidâ*, mhk. Muhyiddin Ramazan, Dimeşk 1971, I, 25.

¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, I, 238.

²⁰ Eşmûnî, *Menâru’l-hüdâ*, 6.

Vakfın Kısımları

Mananın inceliği ve doğru anlaşılması bakımından vakf önemli olduğu için, kıraat âlimlerinin Kur'an'daki vakf yerlerini, ayetlerin anlamına dikkat ederek koyduklarını ve sözün her iki kısmı arasındaki ilişkiye göre de çeşitlerini belirlemeye önem verdiklerini görürüz. Onların bu konudaki görüşleri, yaklaşım tarzına göre farklılıklar göstermektedir. Bazısı vakfi sekiz kısma ayırmıştır: Tam ve şebih/benzeri, Nakıs ve şebih, Hasen ve şebih, Kabih ve şebih. Bazısı da bunları üç kısımda incelemiştir: Tam, Hasen ve Kabih.

İbnü'l-Cezerî de kelimelerin öncesiyle sonrası arasındaki ilişkiye bağlı olarak dört çeşit vakf tespit etmiştir: Tam, Hasen, Kâfi ve Kabih.

Tüm bu veriler çerçevesinde araştırmamızın vardığı noktanın özeti şudur: Kur'an'daki vakf veya vasl yerleri üçtür.

1. Anlam değişikliği veya bozulması sebebiyle vakfın yapıldığı ve vaslın kabih olduğu yerler.

a. **Tam Vakf:** Öncesiyle sonrası arasında lafzen ve manen bağın olmadığı yerde yapılan vakftir. Şu ayetlerdeki vakf buna örnektir:

وَلَا يَخْرُجُ قَوْلُهُمْ ﴿vakf﴾ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا²¹
 أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿vakf﴾ وَالَّذِي جَاء بِالصَّدَقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ²²
 وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿vakf﴾ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ
 الْعِزْسَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ²³
 إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ﴿vakf﴾ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ²⁴

b. **Kâfi Vakf:** Öncesi ile sonrası arasında lafız değil de mana ilişkisi olan vakftir. Misal:

وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿vakf﴾ يُخَادِعُونَ اللَّهَ²⁵

²¹ Yûnus 10/65.

²² Zümer 39/32-33.

²³ Mü'min 40/6-7.

²⁴ En'am 6/36.

²⁵ Bakara 2/8-9. "Hâlbuki onlar mü'min değillerdir. Allah'ı ve iman edenleri aldatırlar..."

Bu ayette vasl yapıldığı takdirde dinleyici يُحَادِعُونَ cümlesini بِمُؤْمِنِينَ kelimesinin sıfatı olduğunu zannedebilir. (Oysa öyle değildir.) Burada vaslın yapılması “Allah’ı ve inananları aldatma” cürmünü inkârcılardan uzaklaştırır ve *aldatmadan* arınmış bir iman onlar için gerçekleşmiş olur.* Sanki مَا هُوَ بِمُؤْمِنٍ مُّخَادِعٍ “O oyunbaz, aldatan bir mü’min değildir” demek gibi olur.²⁶ (Bu ise kastedilen anlama tamamen aykırıdır.)

سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ ﴿vakf﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ²⁷

Ayet vasl ile okunursa وَلَدٌ kelimesinden sonraki cümle onun sıfatı olarak anlaşılır. Ayette *çocuk* mutlak manada nefyedilmiştir. Oysa vasl halinde *göklerdeki ve yerdeki her şeyin kendisine ait olduğu bir çocuğun* nefyi söz konusu olmaktadır.²⁸

لَيْلَةَ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿vakf﴾ تَنْزِيلُ الْمَلَكَةِ وَالرُّوحُ فِيهَا²⁹

İki ayet arasında vasl yapılması halinde ikinci cümle شَهْرٍ ifadesinin sıfatı olarak anlaşılır.³⁰ Bu durumda anlam “*kadir gecesi, meleklerin ve Cebrail’in kendisinde indiği bin aydan daha hayırlıdır*”a hamledilmiş olur ki, kastedilen mana bu değildir.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ﴿vakf﴾ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ³¹

Şayet burada vakf değil de vasıl yapılırsa ikinci cümle de inkâr edenlerin söylediği söz kapsamına girer.*

c. Hasen Vakf: Durulan yerin öncesiyle sonrası arasında manen değil de lafzen bir bağın olduğu vakftir. Mesela:

* Bu durumda mana şöyle anlaşılır: “Allah’ı ve inananları aldatan mü’minlerden olmadılar.”

²⁶ Suyûtî, *İtkân*, I, 234.

²⁷ Nisâ 5/171. “O, bir çocuğu olmaktan münezzehdir. Göklerde ve yerde olanlar sadece O’nundur.”

²⁸ Suyûtî, *İtkân*, I, 234.

²⁹ Kadr 97/3-4.

³⁰ bk. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, I, 233.

³¹ Nisâ 5/73. “Andolsun ki “Allah için üçüncüsüdür” diyenler kâfir oldu. Bir tek ilahtan başka hiçbir ilah yoktur.”

* Anlam bu durumda şöyle olur: Andolsun, “Allah, için üçüncüsüdür ve bir tek ilahtan başka hiçbir ilah yoktur” diyenler kâfir oldu.

لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ ﴿vakf﴾ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً^{۳۲}

Ayette vakf edilmezse fiillerdeki “hû” zamirlerinin mercisinin aynı olduğu anlaşılabilir. Oysa ilk iki zamirin mercisi resûl, sonuncusunun ise Allah'tır.

وَإِثْلَ عَلَيْهِمْ نَبَأُ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ ﴿vakf﴾ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا^{۳۳}..

Vakf terk edilirse bu durumda اذ'in âmilinin (oku) fiili olduğu anlaşılabilir.* Aynı şekilde bunun bir benzeri de şu ayettir:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى ﴿vakf﴾ إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لَهُمْ^{۳۴}..

2. Lafız ve mana bakımından sonrasıyla olan kuvvetli bağından dolayı vakf yapılmayan yerler. Mananın değişmesi veya bozulması sebebiyle buralarda vakf yapılmaz. Şu ayetler buna örnektir:

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿vasl﴾ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ^{۳۵}

وَأَنْتُمْ لَتَمُوتُنَّ عَلَيْهِمْ مُضْطَبِّحِينَ ﴿vasl﴾ وَبِالْأَيْدِي أَفْلا تَعْقِلُونَ^{۳۶}

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ﴿vasl﴾ لَا يَتَّعِثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ^{۳۷}

إِنَّ شَجَرَةَ الزُّقُومِ ﴿vasl﴾ طَعَامُ الْآثِمِينَ^{۳۸}

قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿vasl﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ^{۳۹}

أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُبَدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ ﴿vasl﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ^{۴۰}..

Kurrânın çoğu vasl yerlerinin araştırılmasına gerek bırakmayan bir takım kurallar belirlemişlerdir. Bu cümleden olmak üzere İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940) *İzâh*'ında gramer açısından birbirinden ayrılması düşünülemeyen öğeleri zikretmiştir.⁴¹ Ona göre, muzaf-

³² Fetih 48/9.

³³ Maide 5/27.

* Bu durumda anlam şöyle olur: (Ey Muhammed) Onlara, Âdem'in iki oğlunun kurban sundukları haberini gerçek olarak oku.

³⁴ Bakara 2/246.

³⁵ Maûn 107/4-5.

³⁶ Saffât 37/137-138.

³⁷ Nahl 16/38.

³⁸ Duhan 44/43-44.

³⁹ Vakıa 49-50.

⁴⁰ Mü'mimûn 23/55-56.

⁴¹ İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, I, 116-149.

muzafun ileyh arasını, *الله* / *صِبْغَةً* gibi; sıfat-mevsuf arasını, *إلى صراط* / *وَسَخَّرَ لَكُمْ الَّيْلَ / وَالنَّهَارَ* gibi; ma'tuf-matufun aleyh arasını, *الله* / *الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ* gibi; bedel-mübdel minh arasını, *الله* / *رَبِّكُمْ* gibi; şart-cezâ arasını, *يُودُوا* / *وَأَنْ يَأْتِ الْأَخْرَابَ* gibi; kasem-cevap arasını, *وَقَالَتِ الْيَهُودُ / وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى* gibi; söyleyen-söylenen arasını, *عَزَّيْرُ ابْنِ اللهِ* gibi; mübteda-haber arasını, *يُوقِنُونَ* / *وَبِالْآخِرَةِ هُمْ* gibi; fiil-fail arasını, *أَعَجَبَ الْكُفَّارَ / نَبَاتُهُ* gibi ayırmak uygun değildir. Hal, temyiz, istisna, sıla cümlesi de bu gruba dahildir.

Bunlara ilaveten güvenilir kurrâ ve müfessirlerin üzerinde icma ettiği vakflara muhalif bazı ehl-i bidat yorumcuların vakf ve ibtida yerlerini kendi görüşlerini destekler mahiyette, gelişigüzel değiştirmelerine iltifat edilmemelidir. Örneğin *وَازْحَمْنَا أَنْتَ* üzerinde durup *يَا بُنَيَّ لَا* cümlesinden nida kastıyla başlamak gibi. Yine *يَا بُنَيَّ لَا* / *بِاللهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ* deyip durmak ve *بِاللهِ* ifadesinden yemin kastıyla başlamak bir diğer örnektir.

Tüm bunlardan da kötüsü İbnü'l-Cezerî'nin, bazılarında aktardığı şu örnektir: ⁴² *تُسْمَى* kelimesinde vakfedip sonrasındaki kelimeyi emir ifade eden *سَلْ سَبِيلًا* şeklinde, “o pınara ulaştıracak bir yol ara” anlamında bir cümleyle başlamak. Bu görüşün batıl olduğu ortadadır. Zira “*selsebilâ*” kelimesinin tek kelime olduğu icma ile sabittir.⁴³

3. Mananın doğru anlaşılması için vakf yapmakla yapmamanın eşit olduğu yerler. Her iki durumda da mana doğrudur. Bu şekilde Kur'an'da çok yer vardır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

⁴⁴ *وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ ﴿vakf/vasl﴾ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ* ayetinde “*âhîret*” kelimesinin başındaki atıf vâvı vasletmeyi; yine *يُوقِنُونَ بِالْآخِرَةِ* takdirinde olan cümlenin mefulünün önce gelmesi de vakfetmeyi mümkün kılar.

⁴² el-İnsân 76/18.

⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 136, 231.

⁴⁴ Bakara 2/4.

⁴⁵ vakf/vasl﴿﴾ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ⁴⁵ ayetinde *sem'ihim*de vakfedip sonrasında devam edilirse, Ahfeş ve Ferrâ'nın görüşüne göre “mühürleme” (حَتْم) kalp ve kulaklarda gerçekleşir; gözlere taalluk etmez. Diğer ulemaya göre: Şayet vasledilirse bu durumda *mühürleme*, gözler de dahil olmak üzere bir *perdeyle* (بِغِشَاوَةٍ) gerçekleşir.* Bu durumda “غِشَاوَةٌ” kelimesinin başındaki harfi cer hazfedilmiş olup *gişâveten* şeklinde üstün okunur.* Eğer cer harfi hazfedilirse fiil mefulde amel eder ve mansub olur. Şairin تمرّون beytindeki بالديار البديار فلم تعوجوا كلامكمو عليّ إذا حرام harf-i cerrinin düşmesi buna misaldir.⁴⁶

⁴⁷ أولئك الذين اشتروا الحياة الدنيا بالآخرة ﴿vakf/vasl﴾ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ⁴⁷ ikinci cümle başlangıç (isti'naf) cümlesi olduğu için vakf; cümle başındaki “fa” harfi de sebep-cezâ olabileceği için de vasl yapılır.⁴⁸

İnsanların tamamının böyle mülahazaları bilmesi mümkün olmadığı için, mananın ihlal edilmediği yerlerde⁴⁹ vasl veya vakf yapmasında bir sakınca yoktur. Kur'an'da bunun örnekleri oldukça fazladır. Şu ayetler de buna örneklerdir:

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ / مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ⁵⁰
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ / إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ⁵¹

⁴⁵ Bakara 2/7. “Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır.”

* Anlam: “Allah, onların kalplerini, kulaklarını ve gözlerini bir perdeyle mühürlemiştir.” şeklinde olur.

* Mufaddal'ın naklettiği rivayette İmam Âsım burayı üstün okumuştur. bk. Ebû Abdullah el-Hemedâni, *İrabü'l-kıraâti's-seb' ve ilelühâ*, mhk. Abdurrahman b. Süleyman, Kahire: Mektebe el-Hancı, 1992, I, 61.

⁴⁶ bk. Eşmûni, *Menâru'l-hüdâ*, 18.

⁴⁷ Bakara 2/86.

⁴⁸ Suyûtî, *İtkân*, I, 235.

⁴⁹ Kur'an'da vakfa ve vasla cevaz verilen yerler cim “ج” kısaltmasıyla gösterilmiştir.

⁵⁰ Yasin 36/30.

⁵¹ Hac 22/1.

Vakf-1 Murâkabe

Ayetlerde bazen vakf bakımından birbirine zıt iki durak yer alabilmektedir. Bu şu demektir: her ikisinde birden vakf yapmak caiz değildir. Manaya riayet için birinde durulursa diğerinde durulmaz. Kurrânın ıstılahında bu vakf, “vakf-ı murakabe” diye bilinir. Aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi:

-ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ﴿vakf 1﴾ فِيهِ ﴿vakf 2﴾ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ⁵²

Bu ayette لَا رَيْبَ ifadesinde vakfeden kimsenin فِيهِ üzerinde vakfetmesi; فِيهِ ‘de vakfedecek olanın da رَيْبَ لَا üzerinde vakfetmesi uygun değildir.

-وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَخْرَضَ النَّاسِ عَلَىٰ خِيَوَةٍ ﴿vakf 1﴾ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا ﴿vakf 2﴾ يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ⁵³

-وَلَا يَأْبُ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ ﴿vakf 1﴾ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ ﴿vakf 2﴾ فَلْيَكْتُبْ⁵⁴

-وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ﴿vakf 1﴾ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ﴿vakf 2﴾ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ⁵⁵

-قَالَ فَانَهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ ﴿vakf 1﴾ أَرْبَعِينَ سَنَةً ﴿vakf 2﴾ يَتَّبِعُونَ فِي الْأَرْضِ⁵⁶

-يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزَنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ

قُلُوبُهُمْ ﴿vakf 1﴾ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا ﴿vakf 2﴾ سَمَاعُونَ لِّلْكَذِبِ⁵⁷

-وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ

﴿vakf 1﴾ شَهِدْنَا ﴿vakf 2﴾ أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ⁵⁸

- وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ ﴿vakf 1﴾ وَمِنَ أَهْلِ الْمَدِينَةِ ﴿vakf 2﴾ مَرَدُوا عَلَىٰ

الْبَيْتِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ⁵⁹

⁵² Bakara 2/2.

⁵³ Bakara 2/96.

⁵⁴ Bakara 2/282.

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/7.

⁵⁶ Maide 5/26.

⁵⁷ Maide 5/41.

⁵⁸ A'raf 7/172.

⁵⁹ Tevbe 9/101.

- قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا ﴿vakf 1﴾ بِأَيَاتِنَا ﴿vakf 2﴾ أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ⁶⁰
- يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ ﴿vakf 1﴾ إِنَّ اتَّقِيْتُنَّ ﴿vakf 2﴾ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ⁶¹
- فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مَثًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ﴿vakf 1﴾ ذَلِكَ ﴿vakf 2﴾ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَنتَصَرَّ مِنْهُمْ⁶²

Bütün bu ayetlerde iki vakf arasında yer alan kelimeler müstakil olarak anlaşılmaz. Ancak önce veya sonrasına bitiştirilmesiyle yerini bulur. İki vakf arasındaki seçim okuyucunun tercihine bırakılmışsa da bu durum, bazı kurrâ ve müfessirlerin görüşlerine işaret etmemize engel değildir.

1. ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ﴿vakf 1﴾ فِيهِ ﴿vakf 2﴾ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

Ahmed b. Cafer şöyle demiştir: لَا رَيْبَ kelimesinde vakfetmek hatadır. Çünkü bu durumda haberde “*el-kitâb*” kelimesine dönen bir zamir yoktur. Oysa haber cümlesinde mübtedaya ait bir zamir bulunmalıdır. İbn Cafer bu görüşünü Secde sûresindeki şu ayetle delillendirmek istemiştir: ⁶³ Bu ayetteki “*rayb*” kelimesinde vakfetmek, ittifakla yasaktır. Dolayısıyla Bakara'nın ikinci ayetindeki “*rayb*” kelimesinde de vakf sahih olmaz. Çünkü vakfın sıhhat şartlarından biri de, benzer yerlerde yapılan vakfın sıhhatine bağlı olmasıdır.

İbnü'l-Enbârî bu görüşü reddetmiş ve zorlama bir yorum olarak kabul etmiştir. Çünkü görüşlerine itibar edilen bir grup dil bilgini, “*el-kitap*” kelimesine dönen bir zamirin olacağını ve fakat manasının açıklığı sebebiyle bunun gizli/muzmar olabileceğini belirtmişlerdir. Eğer gizli olmamış olsaydı ayetteki ifade şöyle olurdu: فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ، فِيهِ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ Burada olumsuzluk öneki “*lâ*”nın gizli haberi, bünyesinde *kitap* kelimesine dönen zamiri barındırıyor. “*Lâ*”nın

⁶⁰ Kasas 28/35.

⁶¹ Ahzab 33/32.

⁶² Muhamed 47/4.

⁶³ Secde 32/2.

isminin mansub veya merfu olması halinde haberinin, gizli olabileceğini kabul etmektedirler. Hem bu kural Arapça'da kıyasa uzak olmayan sahih bir vecihtir.⁶⁴

۲. وَلَتَجِدَنَّهٗمْ أٰخِرَ صَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوَةٍ ﴿vakf 1﴾ وَمِنَ الَّذِيْنَ اٰشْرٰكُوا ﴿vakf 2﴾ يٰٓوَدُّ اٰحٰدَهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ⁶⁵

İbnü'l-Enbârî ve Eşmûnî, diğer müfessirler gibi bu ayette “Yahudileri hayata karşı insanların en hırslısı/düşkün; hatta şirk koşanlardan –mecûsilerden– bile daha düşkün” anlamının çıkması için “eşrekû” üzerinde vakfetmeyi tercih ederler. Ö

Özellikle burada Mecûsilerin zikredilmesi, krallarına “bin yıl yaşa!” şeklinde selam vermeleri sebebiyledir.

“Hayat” kelimesi üzerinde Nafi'den başkası vakfetmemiştir. Çünkü ona göre burası tam vakftir. Sonraki cümle ise mukadder bir mübteda ile istinafiye cümlesidir. Bu durumda “Yahudileri hayata karşı insanların en düşkününü görürsün. Allah'a şirk koşan kavimden –Mecûsilerden– her biri de bin sene yaşatılmayı ister” anlamına gelir.⁶⁶

۳. وَلَا يَأْبُ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ ﴿vakf 1﴾ كَمَا عَلَّمَهُ اللهُ ﴿vakf 2﴾ فَلْيَكْتُبْ⁶⁷

Müfessirlerin geneli ikinci durak olan “Allah” lafzı üzerinde vakfi tercih etmişlerdir. Eşmûnî, أَنْ يَكْتُبَ üzerinde vakfedip sonrasında devam eden kimse, zorlama bir tevilde bulunmuştur, der.⁶⁸

۴. وَمَا يَغْلَمُ تَأْوِيلَةَ إِلَّا اللهُ ﴿vakf 1﴾ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ﴿vakf 2﴾ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ⁶⁹

Eşmûnî, selevin “إِلَّا اللهُ” lafzı üzerinde –ki en doğru olan budur–; halefin ise “فِي الْعِلْمِ” üzerinde vakfettiğini nakletmiştir. Ve yine o, İbn Abbas'tan gelen şu rivayete de yer vermiştir: “Nebi (s) “إِلَّا اللهُ” üzerinde vakfetmiş, İbn Mesud, Übeyy gibi bazı sahabe de buna uymuş-

⁶⁴ bk. Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 17; İbnü'l-Enbârî, *İzâh*, I, 488.

⁶⁵ Bakara 2/96.

⁶⁶ İbnü'l-Enbârî, *İzâh*, I, 524-525; Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 26.

⁶⁷ Bakara 2/282.

⁶⁸ Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 40.

⁶⁹ Âl-i İmrân 3/7.

tur.” İbn Mesud’un mushafında*: “Onun tevili ancak Allah katındadır; ilimde rüsuah sahibi olanlar, “ona iman ettik” derler”; Übeyy b. Kab’ın mushafında ise: “İlimde rüsuah sahibi olanlar, “ona iman ettik” derler” şeklindedir.

İbnü'l-Enbârî, âlimlerin çoğunun görüşünün bu olduğunu söyler.

İbn Cüreyc’in Mücahit’ten, الرَّاسُخُونَ kelimesinin merfu olarak “Allah” lafzı üzerine matuf olduğunu, قَائِلُونَ أَمَّا بِهِ cümlesinin ise الرَّاسُخُونَ kelimesinden (قائلين أمّا به) hal olduğu görüşünü nakletmektedir.⁷⁰

Şii müfessirler de bu görüşe katılmış ve şöyle demişlerdir: “Eğer ilimde rüsuah sahibi olanlar biliyor olmasaydı, “ona iman ettik” demeleri muhal olurdu. Zira burada “iman etmek” “tasdik” anlamındadır” derler. Şia, “Tasdik ancak bilmekle olur! İnsanın bilmediği bir şeyi tasdik etmesi nasıl caiz olur?” şeklindeki ehl-i hilâfın iddialarını benimsemişlerdir.⁷¹

٥. قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ ﴿vakf 1﴾ أَرْبَعِينَ سَنَةً ﴿vakf 2﴾ يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ ٧٢

Dil bilginleri şöyle der: “seneten” kelimesinde vakfedildiğinde “muharrametün” kelimesinden dolayı “erbeîn” kelimesinin nasbedilmesi caizdir. Çünkü bu durumda “erbeîn” kelimesi “tahrîm”ın zaman zarfı olmuş olur.* “aleyhim” kelimesinde vakfedilmesi halinde ise “erbeîn” “yetihûne”nin zarfı olur. Bu durumda “tahrîm” sonsuz olmuş olur.*

Yahya b. Nusayr en-Nahvî’den, “Eğer Yahudiler kutsal topraklara kırk yıl sonra girmişlerse “seneten” kelimesinde vakfedilir; kırk yılı aşkın bir süre sonra girmiş oldukları söz konusuysa “aleyhim”de vakfedilir” dediği nakledilmektedir.

* İbn Mesud, Übey b. Ka’b ve diğer mushaflardaki farklılıklar için bk. İbn Ebî Dâvud, *Kitâbu'l-mesâhif*, edt. Arthur Jeffery, *Materials for the History of the Text of the Qur'an; The Old Codices*, Leiden: Brill, 1937; M. Kemal Atik, *Karşılaştırmalı Kur'an Tarihi*, İstanbul: MS Yay., 2012.

⁷⁰ Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 42; İbnü'l-Enbârî, *İzâh*, II,566.

⁷¹ bk. Ahmed Süleyman Yakût, *Zahiretü'li'râb fi'l-Kur'an*, İskenderiye: Dâru'l-Ma'rife, 1994, s. 205.

⁷² Maide 5/26.

* Bu durumda anlam şöyledir: “Allah şöyle dedi: “O halde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar...”

* Bu durumda anlam şöyle olur: “Allah şöyle dedi: “o halde, orası onlara (ebediyen) haramdır. Yeryüzünde kırk yıl şaşkın şaşkın dolaşacaklar...”

Eşmûnî de İbn Abbas'tan, "tahrîm" ve "tîh" (dolaşma) kırk sene-
dir şeklinde nakilde bulunmuştur.*

٦. يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ

تُؤْمِنُ قُلُوبُهُمْ ﴿vakf 1﴾ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا ﴿vakf 2﴾ سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ^{٧٣}

Ebû Amr, "kulûbihim"de vakfetmiştir. Bu durumda "semmâ'ûne"
muahhar mübteda, öncesi ise mukaddem haberdur. Ayetin takdiri
Yahudilerden yalan uydurmak için seni (Yahudilerden yalan uydurmak için seni
dinleyen bir grup vardır) şeklinde olur. Yani onlar (Yahudiler), din-
ledikleri hak söz olduğu halde yalan uydurmak için (sana) kulak
verirler.

Diğer kurrâ "hâdû" üzerinde vakfetmiştir. Bu durumda
"semmâ'ûne" mahzuf bir mübtedanın haberidir. Takdiri: هُمْ سَمَاعُونَ
şeklindedir. Böylece iki grup birden (Münafıklar ve Yahudiler) kas-
tedilmiş olur.

Eşmûnî, birinci görüşün daha güzel olduğunu çünkü tahrîf
(Kur'an'da diğer yerlerde) Yahudilerle ilişkilendirilmiş; münafıklara
değil onlara has kılınmıştır, der.⁷⁴

٧. أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ ﴿vakf 1﴾ شَهِدْنَا ﴿vakf 2﴾ أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ

هَذَا غَافِلِينَ^{٧٥}

Müfessirler "Şehidnâ" kavli hususunda ihtilaf etmiştir. Bu söz
meleklerle mi yoksa "zürriyete" mi aittir? Meleklerle aitse mana:
"...Zürriyetler "evet, sen rabbimizsin" dedi; daha sonra Allah melek-
lere, onlara şahit olun dediğinde de onlar: "buna şahidiz" dediler"
şeklindedir. Bu durumda diyalogdaki soru ve cevap kısmının sonu
"belâ" kelimesi olur ki vakfın yeri burasıdır ve tam vakıftır.

"şehidnâ" ibaresi "zürriyete" aitse mana: "zürriyetler "evet sen
rabbimizsin. Biz kendimizin şahidiyiz. Senin vahdaniyetini kabul
ettik" şeklinde olur. Bu durumda "şehidnâ" kelimesinde vakfedilir.

* Bu durumda anlam şöyledir: "O halde, orası onlara kırk yıl haram kılın-
mıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar."

⁷³ Maide 5/41.

⁷⁴ Eşmûnî, Menâru'l-hüdâ, 74.

⁷⁵ A'raf 7/172.

Ayetin devamındaki *أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ* ifadesinin ait olduğu cümle (mü-teallak) mahzuftur. Takdiri ise *فَعَلْنَا ذَلِكَ لَأَنَّ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ* şeklinde olur ki, “kıyamet günü “biz bundan habersizdik!” demeyesiniz diye bunu yaptık” anlamındadır.

Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö.255/869), “*şehidnâ*” ifadesinde vakfetmeyi tercih etmiş, Zemahşerî (ö.538/1144) de Keşşâf'ında bu yolu takip etmiştir. Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî, Sicistânî'yi bu görüşünde hatalı bulmuştur. Ona göre, ayetteki *أَنْ تَقُولُوا* ifadesinin *وَأَشْهَدَهُمْ* kısmına taalluk etmesi sebebiyle ne “*belâ*” ne de “*şehidnâ*” üzerinde vakfedilir. Çünkü bunlar birbirine bağlıdır ve bu/anlam *وَأَشْهَدَهُمْ يَرْجِعُونَ* ayeti ile tamamlanmaktadır.⁷⁶

٨. وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ ﴿١﴾ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ ﴿٢﴾ ﴿vakf 2﴾ مَرَدُوا عَلَى الْبَغَاةِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ^{٧٧}

Zemahşeri bu ayetle ilgili şunları der: “*مِمَّنْ حَوْلَكُمْ* ifadesi mukaddem haber; *مِنَ الْأَعْرَابِ* cinsin beyanı; *مُنَافِقُونَ* ise muahhar mübtedadır. Münafıklar: Medine etrafına yerleşmiş olan Cüheyne, Eslem, Eşca', Ğıfâr'dır. İlk durakta vakf kâfidir. *وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ* ifadesini mukaddem haber yaparsak, bu durumda cümlenin takdiri, *وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ قَوْمٌ مَرَدُوا* (*مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ* (Münafıklığa iyice alışmış olan Medine halkından bir grup) şeklinde olur. Bu durumda Medine münafıklarının özel bir vasfı konumunda olur. Şayet ilkinde (vakf 1) vakfetmezsek, *مَرَدُوا عَلَى الْبَغَاةِ* her iki grubun da (Bedeviler ve ehl-i Medine)* vasfı olur.⁷⁸

⁷⁶ İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 669; Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 95; Zemahşerî, *el-Keşşaf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vucûhi't-te'vil*, mhk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998/1418, II, 530.

⁷⁷ Tevbe 9/101.

* İlkinde anlam: “Çevrenizdeki bedevi Araplardan münafıklar vardır. Medine halkından ikiyüzlülüğe iyice alışmış insanlar vardır.” şeklinde; ikincisinde: “Çevrenizdeki bedevî Araplardan ve Medine halkından ikiyüzlülüğe iyice alışmış insanlar vardır.” şeklinde olur.

⁷⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 86.

۹. قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا ﴿vakf 1﴾ بِأَيَاتِنَا

﴿vakf 2﴾ أَنتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْعَالِيُونَ^{۷۹}

Zerkeşi'nin İzzüddin'den naklettiği görüşe göre, en güzeli “ileykumâ”da durmaktır. Çünkü bu durumda, galip gelmenin “ayetlere” izafe edilmesi, öncesine (felâ yesilûne) izafe edilmesinden daha evladır. Çünkü *ayetler*den kasıt, asa ve onun özellikleridir. Bu asayla sihirbazlara galip gelmiş ve Firavun da onlara mani olamamıştı.

Eşmûnî şöyle der: Kıraat bakımından meşhur ve de Arapça bakımından da en sahih olan بِأَيَاتِنَا kelimesinin يَصِلُونَ kelimesine taalluk etmesidir. Zira بِأَيَاتِنَا kelimesinin الْعَالِيُونَ'a taalluk etmesi kabul edilemez. Böyle olursa mütelâzim (birbirine bağlı) iki ögenin arası ayrılmış olur ve bu da dil bilimciler tarafından kabul edilmemektedir. Çünkü mütelâzim öğeler bir bütündür.⁸⁰

Ebû Hayyan, “ileykumâ”da vakfı caiz görür. Bu durumda بِأَيَاتِنَا kelimesinden ibtida edilir ve “bâ” farfî kasem ifade eder. Yani “ayetlerimiz hakkı için!”. Bu durumda cevap mahzup olup takdiri, “لتغلبن” şeklindedir. Bazıları da aynı yerde (ileykumâ) vakfedip, بِأَيَاتِنَا kelimesinden başlarlar fakat harf-i cer olan “bâ” için mahzup bir “إِذْهَبَا” (Sen ve Harun *gidin*) fiili takdir ederler.⁸¹

۱۰. يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ ﴿vakf 1﴾ إِنْ اتَّقَيْتُنَّ ﴿vakf 2﴾ فَلَا تَخْضَعْنَ

بِالْقَوْلِ^{۸۲}

Müfessirlerin kahir ekseriyeti “ini't-tekaytünne” de vakfetmeyi tercih etmiştir. Onlar şöyle der: Ey peygamber hanımları siz, diğer hanımlardan daha faziletli ve daha şereflişiniz. *Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız* sizden biriniz herhangi bir kadın gibi değildir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Takva şartının zikredilmesi, üstün-

⁷⁹ Kasas 28/35.

⁸⁰ bk. Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 185.

⁸¹ Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*, mhk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire: Dâru't-Turâs, 1984, I, 346.

⁸² Ahzab 33/32.

lüklerinin takvayla olacağını beyan içindir; Resûlullah'a (s) yakın olmalarıyla değil.⁸³

۱۱. فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَأَمَّا مَنَّا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ﴿vakf 1﴾ ذَلِكَ

﴿vakf 2﴾ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرْنَا مِنْهُمْ⁸⁴

Müfessirlerin büyük bir çoğunluğu öncesiyle alakalı olması sebebiyle ذَلِكَ kelimesinde vakfetmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü bu durumda o, şöyle bir mananın izahı/beyanı durumundadır: “İnkar edenlerle karşılaşmış mağlup ettiğinizde yakaladığınız kişileri esir ediniz; ondan sonra lütfedip karşılıksız serbest bırakmak veya fidye alarak salvermek arasında seçim size aittir. “ذَلِكَ” Yaptığımız ve söylediğimiz gibi durum/emir budur.” ذَلِكَ üzerinde vakfettiğimizde, kelime ya mahzup bir haberin mübtedası ya da mahzup bir mübtedanın haberi olur. ذلك كذلك (bu böyledir) gibi. وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ ifadesinden de devam edilir.

Bazıları “evzârehâ” üzerinde vakfetmeyi tercih eder. Böylece ayetin farklı bir şekilde tevil edilebileceğini görmezden gelmezler. Mana, “-Kafirlerden öc almaya ve kudretiyle onları helak etmeye kadir olmakla birlikte- bu, Allah'ın imanınızı ve sebatınızı denemek için sizi kafirlerle savaşmanız hususunda mükellef tuttuğu şeydir.” şeklinde olur.⁸⁵

Kur'an'ı Anlamada Vakfın Rolü

Kur'an'daki vakf yerlerine riayetin ayeti düşünmeye ve manasını anlamaya yardımcı unsurların başında geldiği hususunda Kurrâ ve müfessirler arasında ihtilaf yoktur. Bu durum Kur'an ayetlerinin nazmındaki eşsiz üslubun bir sonucudur. Kur'an'da farklı manalar içeren birleşik cümleli [ayete'l-kürsî gibi] uzun ayetler olduğu gibi, sıralı bağlı cümleli [Müddessir sûresinin ayetleri gibi] kısa ayetler de

⁸³ bk. Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, mhk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006, XVII, 136-137; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi İlmi't-tefsîr*, nşr. Züheyr eş-Şavîş, Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1984, VI, 378.

⁸⁴ Muhamed 47/4.

⁸⁵ bk. İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1969, IV, 173-174; Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 230.

vardır. Kur'an metnini görünenle (lafza göre) okuyan kimse, uzun ayetlerde mananın iç içeliği, kısa ayetlerde de fasılaların (ayet sonlarının) araya girmesi sebebiyle, nasstan murad edileni doğru anlayamaz. Kur'an nassına hizmet etmek, yanlış anlamayı gidermek ve de mana farklılıklarının arasını ayırmak için kıraat âlimlerinin vakfları tespit etme yolundaki çabaları artmıştır. Bu çabanın bir ürünü olarak muhtelif kıraatlerde farklılıkların ortaya çıkması gibi, vakf yerleri de çeşitlilik göstermektedir.

Kur'an ayetlerinden aşağıda sunacağımız örnekler bu hakikati destekler niteliktedir. Bu durum ayetlerin doğru düşünülmesi ve manalarının doğru anlaşılmasında vakfların yüklendiği görevin önemine de şahitlik eder.

1. Yanlış Anlamı Engelleyen Vakf

⁸⁶ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ / يُخَادِعُونَ اللَّهَ ifadesi nefy siyakına dahil olur ki bu durumda ayet yanlış anlaşılır. Oysa “aldatma” vasfı, mü'minlerden nefyedilmiştir. Mü'minle aldatma eylemi bir arada bulunamaz. İman, onların “aldatma” eyleminden uzak olduklarının takriridir. Ayette kastedilen mana, iman yokluğunun ardından aldatmanın ortaya çıkmasıdır. Bu sebeple بِمُؤْمِنِينَ ifadesi üzerinde vakfedilmesi gerekir.⁸⁷

⁸⁸ وَلَدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ/لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ayetinde وَلَدٌ kelimesinde vakfedilmemesi halinde sonra gelen cümle وَلَدٌ'ın sıfatı olur. Bu takdirde nefyedilen, “göklerde ve yerdeki her şeyin kendisine ait olduğu bir çocuk” olur. Oysa maksat mutlak manada çocuğun nefyidir. Bu sebeple وَلَدٌ kelimesi üzerinde vakfetmek gerekmektedir.⁸⁹

⁹⁰ قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَعْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ayeti hakkında bazı müfesirler şunları söylemektedir: “Nazmın iç içeliği, الْيَوْمَ zaman zarfının تَثْرِبَ keli-

⁸⁶ Bakara 2/8-9. “Hâlbuki onlar mü'min değillerdir. Allah'ı ve iman edenleri aldatırlar...”

⁸⁷ Suyûtî, *İtkân*, I, 234.

⁸⁸ Nisâ 5/171.

⁸⁹ Suyûtî, *İtkân*, I, 234.

⁹⁰ Yûsuf 12/92.

mesine ait olduğunu vehmettirebilir. Oysa öyle değildir. Çünkü “*yevm*” kelimesi “*tesrīb*”e ait olsaydı “*lā*”nın ismi, zarfın amili olur ve bu durumda şebih bi'l-muzāf olarak kelime, mansūb ve tenvinli (يَوْمًا) şeklinde) olması gerekirdi. Kıraat böyle olmadığına göre, zaman zarfının kendisinden sonra gelen يَغْفِرُ kelimesine ait olması gerekir. Böylece عَلَيْكُمْ kelimesinde vakfetmek lazım gelir.”⁹¹

Fakat bu görüş, müfessirlerin çoğunluğu tarafından kabul görmüş değildir. Mesela Ebū Hayyan şöyle der: “*Yevm* zarfının يَغْفِرُ fiiline taalluk etmesine gelecek olursak bu kabul edilebilir bir durumdur. Zira bazı kurrā عَلَيْكُمْ üzerinde vakfedip sonrasında devam etmiştir. İbn Atiyye ise “*yevm*” kelimesinde vakfı tercih etmiştir.” Daha sonra Ebū Hayyan, *yevm*’in “*tesrīb*”e taalluk etmesindeki problemi gideren, dil bilginlerinin görüşlerini zikretmiştir: “Hüfî, عَلَيْكُمْ kelimesinin *tesrībe*’nin sıfatı olmasını, *yevm* kelimesinin de haber olmasını uygun görmüştür. Bu güzel bir çözümdür. Fakat “Burada haber mahzuftur, takdiri de لا تثريب يثرب عليكم اليوم şeklinde olur” denilseydi daha kuvvetli bir çözüm olurdu. Çünkü لا’nın haberi bilinen bir şeyse –Benū Temīm’e göre hazfi vacip olsa da– Hicazlılara göre de çoğunlukla hazfedilir.”⁹²

⁹³ أَلَنْ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ / وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا ayetinde ifadelerin peş peşe gelmesi “şimdi”(الآن) zarfının “*tahfīf*” ve “*ilm*” fiillerinin her ikisi için de geçerli olduğunu vehmettirebilir. Böyle olursa insanların haberdar olduğu gibi Allah da ancak bir şey meydana geldiğinde haberdar

⁹¹ Eşmūnî, *Menāru’l-hüdā*, 123. Mana şöyle olur: “Sizi kınamak yok. Bugün Allah sizi bağışlar. O merhametlilerin merhametlisidir!” dedi.

⁹² Ebū Hayyan Endelūsi, *Tefsirü’l-bahru’l-muhīt*, mhk. Adil Ahmed, Ali Muhammed, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1993, V, 338-339; Mekki b. Ebi Talib, *Müşkilü i’râbi’l-Kur’an I-II*, mhk. Yasin Muhammed es-Sevva, Dâru’l-Mü’mîn, Dimeşk ty, I, 438.

⁹³ Enfal 8/66.

olur anlamına gelir.* Bu, İbn Ravendî'nin ortaya koyduğu bir düşünceci. Ebu'l-Hüseyin el-Hayyât bu düşünceyi reddetmiş ve şöyle demiştir: Ayetteki “şimdi” zarfı sadece “tahfif”le alakalıdır. “Zafiyetin bilinmesi” ise önceye ait bir şeydir. Bunun benzeri şu ifadedir: “Bu gün falancaya gideceğim ve biliyorum ki bana hakkımı vermeyecek.” Gitme eylemi bu gün gerçekleşmiş ve fakat onun hakkı ödemeyeceğinin bilgisi ise önceye aittir. “Bana hakkımı vermeyeceğini bildiğim halde bugün ona gideceğim” demek gibidir.⁹⁴

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْضُوا مِنَ الصَّلَاةِ / إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا / وَإِذَا كُنْتُمْ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ⁹⁵

Bu ayetle ilgili olarak müfessirler, korkunun yolcu kimsenin namazını kısaltmasında bir şart olmayacağına icmâ etmişlerdir. Ancak ayette zikredilen korku şartının vecihleri (irab çözümleri) hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu ayetin sebep-i nüzûlü, “mine’s-salâh” üzerinde vakfetmekle, vakfın öncesinin sonrasından ayrı olduğunu açıklar denilmektedir. Bu nedenle ayetin nazmındaki iç içelik, مَنْ الصَّلَاةِ üzerinde vakfetmekle çözülmüş olur. İbn Cerir et-Taberî (ö. 310/923), Hz. Ali'den (ra) şöyle bir hadis rivayet eder: “Necâr oğullarından bir grup Resulullah'a (s) “Ey Allah'ın Resûlü biz seyahat eden bir kavimiz. Seferdeyken nasıl namaz kılalım?” diye sordu. Nisâ 101. ayetin وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْضُوا مِنَ الصَّلَاةِ kısmı nazil oldu. Bundan bir yıl sonra Peygamber (s) gazvedeyken öğle namazını kıldığı esnada müşrikler, Muhammed ve arkadaşlarını arkalarından gafil avlayabiliriz. Neden saldırmıyoruz? Onlardan biri, “Bu namazlarının ardından benzer bir namaz daha var, o zaman da saldırmayabiliriz” dedi. Allah da öğle ve ikindi namazı arasında ayetin

* Anlam, “Şimdi Allah sizden (yükü) hafifletti ve şimdi sizde zaaf bulunduğunu bildi” şeklinde olur.

⁹⁴ Yakût, *age*, s. 196. Bu durumda anlam, “Allah sizde zaaf bulunduğunu (zaten) bildiği için, şimdi sizden yükü hafifletti.” şeklinde olur.

⁹⁵ Nisâ 4/101-102. Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman inkar edenlerin size bir kötülük yapmalarından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Muhakkak ki kafirler sizin açık düşmanınızdır.

devamı olan ⁹⁶ *إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا* ve sonrasındaki korku namazı ayetini indirdi.” İbn Cerir: “Korku namazı ayetinin (Nisâ 4/102) başındaki *إِذَا* edatı olmamış olsaydı bu güzel bir te’vil olurdu” der.⁹⁷

İbnü'l-Feres (ö.597) de, *إِذَا*'nın başındaki *vâv*'ın zaid kabul edilmesi durumunda bu tevil geçerli olur, demektedir. Suyûti'nin de dediği gibi bu şartın şarta arz edilmesi* şeklinde bir ifadedir. Bu görüşlerin en güzel olanı ise –“*izâ*”nın zaid olduğunu söyleyenlerin görüşlerine istinaden- zaid olduğunu söylemektir.⁹⁸

Bu konuda Eşmûnî de korku namazıyla ilgili ayetin başının *وَإِنْ* şeklinde başladığını ve fakat “*vâv*” harfinin muzmar/gizli olduğunu söyler.⁹⁹ Şu ayette de bunun örneği vardır: *وَكَأَيُّنْ مِنْ نَبِيِّ قُتِلَ مَعَهُ*:¹⁰⁰ Ayet “*kutile*” meçhul fiiliyle okunmakta ve de öldürülenin sadece peygamber olduğu kastedilmektedir.* Uhud gazvesinde “*إِنَّ*” cümlesiyle sadece Hz. Peygamberin öldürüldüğünün kastedilmesi gibi. Ayette *وَمَعَهُ رِبِّيُونَ* (yanında rabbâniler olduğu halde) olması gereken yerde “*vâv*” gizlenmiştir. *جئتُ مَعَ زَيْدٍ* cümlesinin *جئتُ* olması gibi.¹⁰¹

Ayetteki ... *إِنْ خِفْتُمْ* ... kısmıyla ilgili olarak yine şöyle denilmiştir: Bir vakianın tespitinden ibarettir. Çünkü Müslümanların yolculukları,

⁹⁶ Nisâ 4/101.

⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, mhk. Mahmud Muhammed Şakir, Kahire: Mektebe İbn Teymiyye, ts., IX, 126-127.

* Şartın şarta arz edilmesine örnek olarak şöyle bir cümle verilebilir: “Ali bana gelirse –ve yanında da Ahmet olursa- ona ikramda edeceğim.” Böylece ayetlerde birinci şart *إِنْ خِفْتُمْ*; ikinci şart *وَإِذَا كُنْتُمْ* ifadeleri olur.

⁹⁸ Suyûti, *İtkân*, I, 253-254.

⁹⁹ Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 65. İsti'nafiye vavı olur.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân 3/146.

* Beraberinde pek çok rabbânî olduğu halde, nice peygamber öldürüldü.

¹⁰¹ Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 55.

müşriklerin çokluğu sebebiyle düşman korkusundan emin değildi. Ya'la b. Ümeyye'nin şu hadisi bu görüşü desteklemektedir: Ömer'e (r.a.): İnsanların emniyet içindeyken namazı kısaltmalarına şaşıtm, Allah ise "eğer korkarsanız" demiştir, dedim. Ömer de: Ben de senin gibi şaşırmıştım ve bunu Resulullah (s)'a söyledim; o (s) da: *Bu Allah'ın size bir sadakasıdır, ikramını kabul ediniz*, dedi.¹⁰² Buna göre الَّذِينَ كَفَرُوا üzerinde vakfedilmesinde problem yoktur.

¹⁰³ وَهُوَ اللَّهُ / فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ayetindeki vakf yeri konusunda bazı müfessirler "göklerde ve yerde" ifadesinin ismi celâlin zarfı olduğunu vehmettirmemesi için اللَّهُ lafzı üzerinde vakfedilmesi görüşündedir. Çünkü zarf kendisinden sonraki يَعْلَمُ fiiline bağlıdır. Bu durumda anlam: "O, göklerde ve yerde sizin gizliliğinizi, açığınızı bilir" şeklinde olur. Ayette takdim-te'hir vardır. Bunun bir benzeri de şu ayettir: ¹⁰⁴ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۖ ¹⁰⁵ أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ قِيمًا ۖ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ﴿١﴾ (kuluna kitabını dosdoğru bir şekilde indiren ve onda hiç bir eğrilik yapmayan...) takdirindedir. Bu, İbn Abbas'ın (r.a.) görüşüdür.¹⁰⁵

2. Farklı Manaları Ayırmak İçin Vakf

¹⁰⁶ وَلَدًا وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا / سُبْحَانَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ayetinde vakfetmek, Yahudi ve Hıristiyanların "Allah, çocuk edindi" sözüyle, Allah'ın, nispet ettikleri çocuktan tenzih için söylediği سُبْحَانَهُ kavlini ayırır.

¹⁰⁷ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا / بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ ayetinde وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا ifadesinde vakfetmek, Yahudilerin "Allah'ın eli bağlıdır" şek-

¹⁰² Müslim, Salatü'l-müsâfirîn, hadis no, 4; Ahmed, *Müsned*, I/175; bk. İbn Kesir, *age*, I, 544.

¹⁰³ En'am 6/3.

¹⁰⁴ Kehf 18/1-2.

¹⁰⁵ Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 79; el-Burhân, I, 347.

¹⁰⁶ Bakara 2/116

¹⁰⁷ Maide 5/64.

lindeki ifadeleriyle, Allah'ın onlara verdiği “*Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır*” cevabının arasını ayırır.

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ / فَمَاذَا تَأْمُرُونَ¹⁰⁸ Müfessirlerin çoğunluğu, kavmin ileri gelenlerinin (mele) sözleriyle firavunun “فَمَاذَا تَأْمُرُونَ” ifadelerini birbirinden ayırmak için, *أَرْضِكُمْ* üzerinde vakfetmiştir. Bir sonraki ayette yer alan cevap mahiyetindeki *قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ* ifadeleri bunu desteklemektedir.

... فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْتَتَهُمْ قَالُوا / اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكَيْلٌ¹⁰⁹ Muhakkik alimlerin çoğunluğu ayetteki iki cümle arasını ayırmak için *قَالَ* kelimesinde vakfedilmesi görüşündedir. Birinci cümle: *قَالَ هُوَ* o, yani Yakub (s) dedi; ikincisi ise *اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ* nasb mahallindeki mübteda ve haberden oluşan *اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكَيْلٌ* “Söylediğimize Allah, vekildir.” cümlesidir. Burada *قَالَ*'nin öznesi *Allah* değildir. Burada vakfın yapılması durumunda *kavl* (*قَالَ*) ile *söylenilen söz* (*مَقُولُ الْقَوْلِ*) arası da ayrılmış olur ki, kurrâya göre böyle bir vakf da hoş değildir. Secâvendî, bu gibi yerlerde vakfedilmemesi ve Allah lafzının mübteda olduğuna ses kuvvetiyle vurgu yapılması görüşündedir.¹¹⁰

وَلَقَدْ نَعَلِمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ / لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَبِي وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ¹¹¹ Müfessirlerin çoğu, iki cümle arasını ayırmak için *بَشَرٌ* kelimesi üzerinde vakfedilmesi görüşündedir. Birincisi Kureyşlilerin sözü: “*Kur'an'ı ona bir insan öğretiyor.*” İkincisi, Allah'ın onlara cevabı: “*İmâ ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'an ise gayet açık bir*

¹⁰⁸ A'raf 7/109-110. Firavun kavminden ileri gelen bir topluluk, “Bu, çok bilgili bir büyüçüdür! Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor.” dedi. Firavun da: “Ne buyurursunuz?” (dedi.) “Onu ve kardeşini beklet...” dediler.

¹⁰⁹ Yûsuf 12/66.

¹¹⁰ Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 122.

¹¹¹ Nahl 16/103.

Arapça'dır." Nitekim Zemahşerî, ikinci kısım için "irabdan mahalli olmayan başlangıç (müste'nife) cümlesidir" der.¹¹²

Bazı dilciler de ikinci cümlenin hal cümlesi olduğu görüşündedir. Bu durumda mana: "İma ettikleri kişinin dili yabancı, Kur'an'ın da Arapça olduğunu bildikleri halde Kur'an'ı ona bir insan öğretiyor dediklerini biliyoruz." şeklinde olur. Ayet onların iddialarını reddeder.¹¹³ Mana ve eda bakımından ilk görüş daha güzeldir.

¹¹⁴ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ Nâfi, إِسْحَاقَ kelimesinde vakfeder. نَافِلَةً kelimesi "gereksiz" değil; "ziyade" anlamındadır. Bu ifadeyle sadece Yakub (s) kastedilmiştir. Sanki İbrahim (s) bir evlat istemiş de Allah iki tane vermiş demektir. İbn Abbas, Katade, İbn Zeyd ve Ferrâ bu görüştedir. İbnü'l-Enbarî de bu görüşü beğenmiştir. Zemahşerî bu görüşe meyletmiş ve fakat "nâfile"yi torun addetmiştir. Durum bu şekilde olursa cümle cümleye atfedilmiş olur.

"Nâfile" ifadesini "hediye, atıye" anlamında alan kimse vakfetmeden okuyabilir. Böylece "İshak ve Yakub hediye olarak bağışlanmış" anlamına gelir ki tekil isim benzerine atfedilmiş olur. Mücahit ve Atâ bu görüştedir.¹¹⁵

فَدَكَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تُنكِرُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ / بِهِ سَامِرًا
¹¹⁶ تَهْجُرُونَ Müfessirler 'deki zamirin, mananın açık ve anlaşılır olması sebebiyle kinaye yollu ya "beyt-i atik"e ya da önceden zikredilen "ayât" sebebiyle "Kur'an"a raci olduğunu belirtmişlerdir. Fakat harf-i cer olan "ba"nın taalluk ettiği kelimeye ise ihtilaf etmişlerdir. Bazıları zamirin Kâbe'ye, cer harfinin de مُسْتَكْبِرِينَ kelimesine ait olduğu görüşündedir. Böylece mana şöyledir: Diğer insanlar vatanlarında korku içinde yaşarken siz, Kâbe'yle güvende olduğunuz için büyüklük taslıyor ve övünüyorsunuz. İbn Abbas ve diğerlerinin görü-

¹¹² Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 474.

¹¹³ Ebû Hayyan, *Bahru'l-muhît*, V, 519.

¹¹⁴ Enbiya 21/72.

¹¹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, V, 36; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 776; Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 159; Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 156.

¹¹⁶ Mu'minûn 23/66-67.

şü budur. Zeccâc'a (ö. 311) göre ise zamir Kur'an'a, cer harfi مُسْتَكْبِرِينَ'e aittir. Mana, "Kur'an'ın size tilavet edilmesi kibrinizi ortaya çıkardı" şeklinde olur. Her iki tevilde de تَكْبُرُونَ kelimesinde vakfedilir; مُسْتَكْبِرِينَ kelimesinde değil.

Kurtübî, İbn Kesîr ve Nesefî ise "bâ" harfi cerrinin مُسْتَكْبِرِينَ kelimesine bağlanmasının uzak ve muğlâk bir ifade olduğunu söyler. Zamir ister Kâbe'ye ister Kur'an'a ait olsun, به kendisinden sonraki سَامِرًا تَهْجُرُونَ cümlesinin bir ögesidir. Zamir, Kâbe'ye işaret ederse, "Kâbe'de (Dârü'n-Nedve'de) gece sohbeti yapıyor ve batılla meşgul oluyordunuz. Toplantılarınızda Allah'ın kitabı ve peygamberi hakkında saçmalıyordunuz." şeklinde bir anlam oluşur. Zamir Kur'an'a dönerse, "Kur'an hakkında gece sohbetleri yapıyor –sohbetinizin konusu (gündem) Kur'an oluyor- ve o bir sihirdir, şiiirdir veya kâhin sözüdür şeklinde batıl sözlerle niteleyerek saçmalyorsunuz." anlamı ortaya çıkar.¹¹⁷ Bu anlamlar için مُسْتَكْبِرِينَ kelimesinde vakfedilip sonrasında devam edilir.

Müfessirlerin لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي / وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا¹¹⁸ çoğunluğu, Allah'ın ... وَكَانَ الشَّيْطَانُ... sözüyle, zalimin mazeret beyan eden ifadelerini ayırmak için جَاءَنِي kelimesi üzerinde vakfedilmesi görüşündedir.

Eşmüni, Furkan 27. ayetteki "yâ leyteni" ifadesinden 29. Ayetin sonuna kadar vaslederek okumanın uygun olacağını zikretmiştir. Fakat zalimin kınama ve ayıplama nevinden sözleriyle Allah'ın "şeytan insanı ayarttıktan sonra yüzüstü bırakır" sözünün ayrı olması (birinci görüş) daha uygundur.

Ferrâ, قَالَ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَءَ أَهْلِهَا آذِلَّةً / وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ¹¹⁹ Zeccâc ve müfessirlerin pek çoğu Allah'ın وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ sözüyle, önce-

¹¹⁷ bk. İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-mesîr*, V, 482; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 792; İbn Kesîr, *age*, III, 249.

¹¹⁸ Furkân 25/29.

¹¹⁹ Neml 27/34.

sindeki Sebe Melikesi'nin ifadesini birbirinden ayırmak için, اذلة kelimesinde vakfedilmesi görüşündedirler. Maverdi ise ayetin tamamının Belkıs'ın sözü olduğu düşüncesiyle vakf yapmaz.¹²⁰

¹²¹ مَفَسِّرِلَر لُوَطُّ فَامَنْ لَه لُوَطُّ / وَقَالَ اِنِّي مُهَاجِرٌ اِلَى رَبِّي kelimesinde vakfedilmesi hususunda icma etmişlerdir. Ayetteki ilk kısım Lût'un (s) İbrahim'e (s) iman ettiğinden; ikinci kısım da İbrahim (s)'in "Rabbimin rızasına veya emrettiği yere göç edeceğim" kavlinden oluşmaktadır.

¹²² مَفَسِّرِلَر قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا / هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ kelimesinde vakfedilmesi görüşündedir. Ayet kâfirlerin yattıkları yerden yaratılmaları esnasında söyledikleriyle, melek veya mü'minlerin onlara verdikleri cevaptan oluşmaktadır. (Kâfirler) Dediler: "Vah bize, bizi yattığımız yerden kim kaldırdı?" (Melekler/Mü'minler): "öldükten sonra sizi dirilten Rahman'ın vaat ettiği şey budur. Demek peygamberler, Allah'tan verdikleri haber konusunda doğru söylemişler!"

İbnü'l-Enbârî, هَذَا üzerinde vakfin cevazına dair bir görüş zikreder. Bu durumda مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ ifadesinden ibtida yapılırsa ki "diriltilmemiş Rahman'ın va'didir" anlamındadır. Bu görüş dikkate alınmayan zorlama bir yorumdur.¹²³

...وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ / وَجَنُرَيْلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ¹²⁴ Ayetinde vakfin yapılacağı yer konusunda alimler ihtilaf etmiştir. Nâfi ve Yakub مَوْلَاهُ kelimesi üzerinde vakfetmiş ve sadece Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamberin yardımcısı olduğunu kastetmişlerdir. نِعْمَ

¹²⁵ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ (O, ne güzel mevlâdır ve ne güzel yardımcıdır) ayetinde olduğu gibi. Vakftan sonra yeni bir mana için başlangıç (is-

¹²⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VI, 169; İbnü'l-Enbârî, *İzâh*, II,817.

¹²¹ Ankebût 29/26

¹²² Yâsin 36/52.

¹²³ İbn Kesir, *age*, III, 574; *İzâh*, II,854.

¹²⁴ Tahrim 66/4.

¹²⁵Enfal 8/40.

ti'nâf) cümlesi gelmekte, Cibrîl ve sonrasındakiler mübteda, ظَهِيرٌ ise haber olmaktadır.

Diğerleri ذَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ ifadesinde vakfı tercih etmiş, böylece Cibrîl ve salih mü'minleri lafza-i Celal üzerine atfetmişlerdir. Allah onun yardımcısıdır. Aynı şekilde Cebrail ve salih mü'minler de yardım ve destekte onun yanındadır anlamı oluşur. Sonrasında "bunlardan sonra melekler de ona arka çıkarlar" istinaf cümlesi gelir.¹²⁶

¹²⁷ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ / بَيْنَهُمَا Bazı müfessirler ayetteki iki durumu/konuyu birbirinden ayırmak için السَّمَاءُ kelimesinde vakfedilmesi görüşündedir. Birincisi, müşrikleri azarlama ve itap kastıyla onlara yöneltilen soru ki "Size göre ölümünüzden sonra tekrar yaratılmanız mı daha zor yoksa göğü yaratmak mı?"; cevap: her ikisi de Allah'ın kudretine göre aynıdır. İkincisi, göğün durumunu izah sadedindedir ki "onu Allah kurmuştur. Onu yükseltmiş ve ona düzen ve ahenk vermiştir." kısmıdır.¹²⁸

3. Vakf ve Mana Çeşitliliği

¹²⁹لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتَّبِعُونَ آيَاتِ اللَّهِ أَنْتَ اللَّهُ الْبَلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ayetinde سَوَاءً kelimesinde vakfetmek caizdir. Vakf yapıldığında mana şöyle olur: "Ehl-i kitaptan iman edenlerle fasıklar bir değildir." Bu iki grubun 110. ayette konu edilmişti: "Kitap ehli de iman etseydi elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir."¹³⁰ Vakfın sonrası söz başı (isti'nâf) olur ki أُمَّةٌ قَائِمَةٌ mübteda, مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ ise mukaddem haberdir. "Kitap ehlinden gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okuyan bir topluluk da vardır." anlamındadır.

"sevâen" kelimesinde vakf yapmadan, ayeti vasl ile okumak da caizdir. Ayet sonunda durulduğunda, أُمَّةٌ "leyse"nin ismi, سَوَاءً ise

¹²⁶ Eşmûnî, Menâru'l-hüdâ, 252; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr, VIII, 310.

¹²⁷ Naziat 79/27.

¹²⁸ bk. İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr, IX, 22; İbnü'l-Enbarî, İzâh, 2/965.

¹²⁹ Âl-i İmran 3/113.

¹³⁰ Al-i İmran 3/110.

haberidir. Bu durumda diğere bir mana ortaya çıkar. O da “Ehl-i kitaptan Allah’ın emrine uyan, gece namaz kılan, secde eden, Allah’ın ayetlerini okuyan toplulukla, isyan edip de sınırları çiğneyenler bir değildir.” Bir önceki ayette “*isyan etmekte ve sınırları çiğnemekte*”¹³¹ olanlardan söz edildiği için bu ayette tekrar zikredilmemiştir.¹³²

¹³³ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ Ayetinde şu anlamlara göre بَعْضُ kelimesinde vakfedilmesi caizdir: “Erkek veya kadın olmanızdan dolayı, amellerinizi cinsiyetinize göre derecelendirerek zayi etmem.” Allah’ın, Nisâ 25. ayeti de bunun bir benzeridir: “Allah sizin imanlarınızı en iyi bilendir.”; ya da “Sizden erkek olsun veya kadın olsun kimsenin amelini zayi etmem. Çünkü siz birbirinizdensiniz.” Yani erkekler kadınlardan; kadınlar da erkeklerdendir.

Vakfı اُنْثَىٰ kelimesinde yaparak sonrasından devam etmek de caizdir. Vakfın yer değiştirmesi, ayet için yeni bir anlam ortaya çıkarmaktadır ki o da şöyledir: (بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ) Hepiniz Allah’ın adaletinde eşit topluluklarsınız ve size haksızlık edilmeyeceğinden de eminsiniz.¹³⁴

¹³⁵ قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا Ayetinde عَلَيْكُمْ üzerinde vakfedilebilir. Bu durumda Basralılara göre عَلَيْكُمْ’un bağlı olduğu fiil حَرَّمَ; Küfelilere göre de أَتْلُ fiilidir. Bu aralarında bir tartışma konusudur. Mana, “*Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım*” veya “*Rabbinizin haram kıldığı şeyleri size okuyayım*” şeklindedir. أَلَّا تُشْرِكُوا buradaki “en” masdariye/nasibe edatı, “lâ” ise zaittir. Anlam “O’na şirk koşmanızı haram kıldı” olmaktadır.

¹³¹ Al-i İmran 3/112.

¹³² İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, I, 441; İbnü’l-Enbarî, *İzâh*, II, 582; Eşmüni, *Menâru’l-hüdâ*, 52.

¹³³ Al-i İmran 3/195.

¹³⁴ İbnü’l-Enbarî, *İzâh*, II, 590.

¹³⁵ En’am 6/151.

Vakfi رَبُّكُمْ kelimesinde yapıp عَلَيْكُمْ'dan ibtida etmek de caizdir. Böylece yeni bir mana ortaya çıkar. O da “size gereken şirki terk etmenizdir” şeklinde sevk edici bir üslup kullanılmış olur.¹³⁶

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابَ 137 عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا Vakf yapmaksızın vasl ile okumak caizdir. Böyle bir okuyuşta mana: “bize bir kitap gelmedi ki ona uyalım” demenizi engellemek için söz konusu yüce vasıflarla bu Kur'an'ı indirdik. Bu mazeretinizi ortadan kaldıran kitap size gelmiştir.

فَاتَّبِعُوهُ kelimesinde vakfedip sonrasındaki وَاتَّقُوا'dan devam etmek de caizdir. Burdaki vakf yeni bir mananın ortaya çıkmasına sebep olur ki o da: “Bu (Kur'an) bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. O halde ona uyun! Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa (Yahudi ve Hıristiyanlara) indirildi demekten sakının ki size merhamet edilsin...” şeklindedir. ¹³⁸

139 Ayet vakıfsız فَالَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذَكَرَى لِلْمُؤْمِنِينَ okunabileceği gibi الْيَاكَ kelimesinde vakfedip sonrasından ibtida etmek de caizdir. İlk durumda mana şöyle olur: “Ey Muhammed! Bu, Allah'ın sana kendisiyle (insanları) uyarman ve mü'minlere öğüt vermen için indirdiği bir kitaptır. Kavminin seni yalanlamasından korkarak onu tebliğ etmeden dolayı göğsün daralmasın.” Bu anlamda “inzâr” “inzâl”e taalluk eder.

الْيَاكَ kelimesinde vakfedip sonrasından ibtida da caizdir. Böylece “kitâb” kelimesi mahzuf bir mübtedanın haberi olur. هُوَ كِتَابٌ gibi. “ünzile ileyke” ise “kitâb”ın sıfatıdır. “inzâr” ise ayette nehyedilen “sıkıntının” (şüphenin) nefyine taalluk eder. Çünkü yakînî iman sahibi uyarma konusunda daha cesur ve Rabbe mütevekkildir. Mana şöyledir: “Bu, Allah'ın sana indirmiş olduğu bir kitaptır. Kendisiy-

¹³⁶ Eşmûni, *Menâru'l-hüdâ*, 87.

¹³⁷ En'am 6/155-156.

¹³⁸ bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, III, 155; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 647.

¹³⁹ A'raf 7/2.

le (insanları) uyarman sebebiyle göğsünde bir sıkıntı –şüphe- olmasın. (O) mü'minlere bir öğüttür.”¹⁴⁰

وَأذِغُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ¹⁴¹

Ayet sonunda (fasılda) vakfetmek uygun olduğu gibi الدِّينَ kelimesinde de vakfedilebilir. Fasılda vakfedilirse “başlangıcınız yerden olduğu gibi dönüşünüz de onadır” şeklinde bir anlam ortaya çıkar veya Zemahşeri'nin de dediği gibi, “başlangıçta kudretiyle sizi yarattığı gibi amellerinizin karşılığını vermek için aynı şekilde sizi yeniden yaratacak. O halde kulluğu yalnız O'na yapın. Sizler iki fırkasınız: biri hidayete erdirilmiş diğeri de saptırılmış. O dilediğini yapandır.” şeklinde anlaşılabilir.

Kelimesinde vakfedip فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ الدِّينَ ifadelerini فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ'deki zamirden hal yapılması da caizdir. Yani “bir topluluk hidayete ermiş diğeri de kendilerine sapıklık müstahak olmuş olarak O'na döneceksiniz.” Bu şekilde tefsir edilmesine Übey b. Ka'b'ın mushafındaki “تَعُودُونَ فَرِيقَيْنِ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ” ifadesidir.¹⁴²

وَيَبْنِيهَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ وَيَبْنِيهَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ Ayetinde سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ifadesinde vakfedip sonrasında başlamak caizdir. Bu durumda sanki a'raf halkının durumunu soran biri var da ona şöyle denilir: “Cennete girmeyi ummadıkları halde oraya girdiler.” Nefy edatı sonraki fiile nakledilmiş olur ki bu, konuşma esnasında kullanılan bir ifade tarzıdır. Mesela, “Abdullah'la yanında biri varken konuşmadım” ifadesi şu demektir: “Abdullah'la yalnız konuştum.”

Zemahşeri'nin görüşüne göre vakfın لَمْ يَدْخُلُوهَا ifadesine nakledilmesi de caizdir. O zaman Kur'an nassı başka bir manayı muhtemil-

¹⁴⁰ Zemahşeri, *Keşşâf*, II, 421-422.

¹⁴¹ A'raf 7/29-30.

¹⁴² Zemahşeri, *Keşşâf*, II, 437; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 654; Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 89.

¹⁴³ A'raf 7/46.

dir. Hapsedildikleri/engellendikleri için cennete girememişlerdir. وَهُمْ
يَطْمَعُونَ : Oraya girmekten de ümitlerini kesmemişlerdir.¹⁴⁴

Müfessirlerin وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ¹⁴⁵ büyük bir çoğunluğu Dahhak'ın şu görüşüne katılmaktadırlar: *لِيُعَذِّبَهُمْ*'deki "hüm" zamiri kafirlere; *مُعَذِّبَهُمْ* 'daki zamir de mü'minlere racidir. Bu görüşe göre vakf *فِيهِمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ* üzerinde yapılır. Allah, Mekke kâfirlerine –sen onların içinde olduğun halde, sana ikram olsun diye- azab edecek değildi. Bu kâfirlerin güvencesi idi. Allah mü'minler istiğfar ederlerken de onlara azap edecek değildi. İstiğfa da mü'minlerin güvencesidir. İbn Abbas'ın dediğine göre bu güvence (istiğfar) kıyamet gününe dek devam edecektir.

Söz konusu ayet, sonuna kadar vakfsız da okunabilir. Böylece iki kelimedeki ki "hüm" zamirleri sadece kâfirlere işaret eder. Bu durumda başka bir anlam ortaya çıkar. Sünnetullahı göre peygamberin içinde bulunduğu bir kavme –hak etseler bile- Allah asla azap etmez. İşte bu sünnet gereğince Mekke ehline muamelede bulunmuştur. Yine "Allah, istiğfar ettikleri halde onlara azap edecek değildir" bölümündeki istiğfar edenler, hicretten sonra Mekke'de geriye kalan zayıf Müslümanlardır. Bu ayetin tefsiriyle alakalı Zamehşeri'nin iki görüşünden ilki budur. İkinci görüşü ise, şu anlama göre istiğfar kâfirlerden nefyedilmiştir: *Şayet onlardan iman edip istiğfar edenler olsaydı, Allah onlara azap etmezdi. Fakat onlar ne iman etti ne de istiğfar.* Böyle bir anlamın benzeri şu ayeti kerimedir: " وَمَا كَانَ رَبُّكَ "

¹⁴⁶ *لِيَهْلِكَ الْفَرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ*¹⁴⁶ "Rabbin, halkları salih ve ıslah edici kimseler iken memleketleri zulmederek helak etmez."¹⁴⁷

¹⁴⁸ *يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ*¹⁴⁸ ayetinde *اللَّهُ* lafzında vakfetmek caizdir. Böylece sonra gelen cümle gizli (muzmar) bir fiilin

¹⁴⁴ Zamehşeri, *Keşşâf*, II, 446; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 655.

¹⁴⁵ Enfal 8/33.

¹⁴⁶ Hüd 11/117.

¹⁴⁷ Zamehşeri, *Keşşâf*, II, 577-578; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 684.

¹⁴⁸ Enfal 8/64

mefulü olur. Anlam şöyledir: *Ey peygamber, Allah sana yeter ve sana tabi olan mü'minlere de.* Sicistânî'ye göre vakf sonrası cümle mübteda-haber (وَمَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ حَسْبُهُمُ اللَّهُ) şeklinde başlangıç cümlesi (isti'na) olur.

Vakfın sadece ayet sonunda yapılması da caizdir. Bu durumda yeni bir anlam ortaya çıkar: *"Allah ve sana uyan mü'minler, sana yeter."* Mücahid, Hasan-ı Basrî bu görüştedir. Suyûtî de bunu tercih etmiştir. Zemahşerî, her iki görüşü de Keşşâf'ında zikretmiştir.¹⁴⁹

¹⁵⁰ اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا¹⁵⁰ ayetinde السَّمَوَاتِ kelimesinde vakfedilmesi caizdir. Ayetin بَغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا kısmı şu anlama gelmektedir: *"Göğü direksiz görürsünüz."* Salih'in İbn Abbas'tan naklettiği görüş, Hasan, Katade ve cumhurun görüşü budur. Taberî de bu görüşü benimsemiş ve şöyle demiştir: تَرَوْنَهَا ifadesi nefyin tekididir. Yani gördüğünüz gibi gök, direksiz yükseltilmiştir. Bu da kudrette mü-kemmelliğin ifadesidir. Bu manayı, vakfın عَمَدٍ kelimesinde yapıp sonrasında devam edilmesi ortaya çıkarır.

تَرَوْنَهَا kelimesinde vakf yapılması da caizdir. Böylece yeni bir anlam daha ortaya çıkar ki o da: *"Allah, gökleri direklerle yükseltendir. Ve siz bu direkleri görmezsiniz."* Nefy manası direktten rü'yete intikal etmiş olur. Ata ve Dahhak'ın İbn Abbas'tan naklettikleri görüş, Mücahit ve İkrime'nin görüşleri budur. Zemahşerî'nin Übeyy b. Ka'b'ın mushafından naklettiği بَغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا* ifadesine göre Übeyy'in görüşü de böyledir.¹⁵¹

قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ¹⁵² Ayetinde عَجَبًا kelimesinde vakfetmek caizdir. Bu

¹⁴⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 596-597; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 687; Eşmüni, *Menâru'l-hüdâ*, 100.

¹⁵⁰ Ra'd 13/2.

* Bu kiraate göre "hü" zamiri göklere değil, direğe raci olur.

¹⁵¹ bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 332; İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesîr*, IV, 301.

¹⁵² Kehf 18/63.

durumda اَتَّخَذَ fiilinin ikinci mefulü عَجَبًا kelimesi olur. Balık denizde *acaip bir şekilde* yolunu tutup gitti.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا¹⁵⁴ üzerinde vakfedip عَجَبًا mansub masdarını söylemek de caizdir. Böylece yeni bir mana ortaya çıkar: Allah'ın “balık denizde yolunu tutup gitmişti” sözünden sonra Hz. Musa (s), “şaşılacak şey” demişti. Yani balığın hayata dönüp denizde yüzüp gitmesine şaşır-dım. Oysa o, pişmiş ve bir kısmı da yenmişti.¹⁵³

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً¹⁵⁴ ayetinde اِحْدَةً جُمْلَةً üzerinde vakfedilebilir. Burası müşriklerin “Kur'an ona niçin bir defada topluca değil de parça parça indi” içeriğindeki kelimelerinin sonudur. Allah'ın onların bu itirazlarına cevabı: “Biz, Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için böyle kısım kısım indirdik (...كَذَلِكَ)” şeklindedir.

كَذَلِكَ kelimesinde vakfederek bunu müşriklerin ifadelerine dahil etmek de caizdir. Bu durumda yeni bir anlam ortaya çıkar. Müşrikler: “Niçin Musa'ya Tevrat tek seferde topluca indirildiği gibi Kur'an da tek seferde inmedi. Böylece önceki kitaplar gibi olurdu.” dediler. Ardından onlara cevap gelir: لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ Önceki kitaplardan onu ayırdık. Kur'an'ı sana kısım kısım indirdik ki kalbin pekişsin. Onunla senin kalbini kuvvetlendirdik.¹⁵⁵

فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ¹⁵⁶ Vakfın اَجْرُمُوا kelimesinde olması caizdir. Ardından devam edilir ve manası şöyledir: “Biz de suç işleyenlerden intikam aldık. Mü'minlere yardım etmek ise üzerimize bir haktır.”

وَكَانَ حَقًّا ifadesinde vakfedip sonrasında devam etmek de caizdir. Bu durumda şöyle bir anlam ortaya çıkar: “Biz de suç işleyenlerden intikam aldık. Ve bizim onlardan intikam almamız da hak-

¹⁵³ İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesîr*, V, 166; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 759.

¹⁵⁴ Furkan 25/32.

¹⁵⁵ bk. İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 805; Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 174.

¹⁵⁶ Rûm 30/47.

tır/gerçektir. (وَكَانَ انتِقَامَنَا مِنْهُمْ حَقًّا) Düşmanlarından intikam almakla mü'minlere yardım etmek de şüphesiz bize düşer.”

Ebû Hatim, iki sebepten dolayı birinci görüşü tercih eder. Birincisi, böyle bir vakfta انتِقَامَنَا مِنْهُمْ şeklinde “*kâne*”ye isim takdir etmeğe gerek yoktur. İkincisi, mana bakımından حَقًّا kelimesinde vakfetmek intikamı gerekli kılar ve mü'minlere yardım da vacip olur. (Oysa böyle bir şeyin vacip olması söz konusu değildir.)

¹⁵⁷ اَللّٰهِ يَضَعُ الْكَلِمَ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ayetinde الطَّيِّبُ kelimesinde vakfedip sonrasında ibtida etmek caizdir. Manası: “Güzel sözler ancak O’na yükselir. Salih ameli de Allah yükseltir yani kabul eder.” Bu, Katade’nin görüşüdür.

يَرْفَعُهُ kelimesinde vakfedilmesi de caizdir. Bu şekilde yeni bir anlam ortaya çıkar: “Güzel sözler ancak O’na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir.” Bu da İbn Abbas, Hasan, İbn Cübeyr, Mücahid ve Dahhak’ın görüşüdür. Hasan: “Güzel söz amele arz edilir. Eğer amel güzel söze uyarsa eylem kabul edilir; değilse reddedilir. (Güzel sözü salih amel destekler)” der. Bu görüşün tersi de “Salih ameli güzel söz yükseltir (Salih ameli güzel söz destekler)” şeklindedir. Bunu da Ebû Salih ve Şehr b. Huşeb demiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁹ فَاسْتَوَى عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى ﴿٥٥﴾ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى ﴿٦٦﴾ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى ayetlerinde فَاسْتَوَى üzerinde vakfedip sonrasında ibtida etmek caizdir. Anlam şöyledir: “Kur’an’ı ona müthiş güçleri olan, üstün akıl sahibi bir melek/Cebrail (s) öğretti. Kendisi, doğu yönünde güneşin doğduğu yerde, semanın ufkundayken gerçek meleklik suretinde göründü/doğruldu.” Bu, Zeccâc’ın görüşüdür. Pek çok müfessir de bu görüşü kabul etmiştir.

ذُو مِرَّةٍ kelimesinde vakfetmek ve ardından ibtida etmek de caizdir. Bu şekilde okunursa diğer bir anlam ortaya çıkar. O da, “müthiş güçlere sahip, üstün akıl sahibi Cebrail ve beraberinde Muhammed

¹⁵⁷ Fâtır 35/10.

¹⁵⁸ bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VI, 478; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 848.

¹⁵⁹ Necm 53/5-7.

(s), ikisi birden isrâ gecesinde en yüksek ufukta doğruldular” şeklindedir. Bu da Ferrâ'nın görüşüdür. İbn Cerîr ve İbnü'l-Enbârî de buna tabi olmuşlardır. İbn Kesîr ise bu görüşü kabul etmez.¹⁶⁰

4. Vakf ve Kıraat Vecihleri

Ulemanın büyük bir çoğunluğu mana ihtilaflarının kıraat farklılıklarından kaynaklandığı görüşündedir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'in *i'caz* nevilerindedir. Çünkü kıraat çeşitliliği ayetlerin taadüdü/çoğalmasına anlamına gelir. Bu da Kur'an lafızlarının *icazı* ve delâletinin genişliğiyle beyanın *i'cazına*, nazmın muhkemliğine ve ifade çeşitliliğine işaret eder. Ne var ki kıraat vecihlerinin mana farklılıkları adına gerektirdiği durum ancak belli yerlerdeki vasl veya vakf ile yerini bulur. Vakftan kaynaklanan anlama (mefhum), ayetin manasının izahına yardımcı unsurların başında gelir.

Aşağıda kıraat farklılıklarıyla ilgili verdiğimiz örnekler çerçevesinde vakf ve mana çeşitliliği arasındaki ilişkinin boyutlarını izah edeceğiz.

İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza ve Kisâî ayetteki وَأَتَّخِذُوا / وَأَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى¹⁶¹ kelimesini emir kalıbında وَأَفْتًا / وَأَفْتًا kelimesinde yapıp sonrasından ibtidâ etmeyi gerektirir.

Nâfi ve İbn Âmir وَأَتَّخِذُوا şeklinde okumuşlardır. Böylece bu cümle önceki cümleye atfedilmiş olur. Ayet وَأَفْتًا ... وَأَفْتًا وَأَفْتًا demek gibidir. Ayetin devamındaki وَعَهْدَنَا kelimesinin varlığı da mazi fiil (ihbarî) olmasını tekid eder. Bu kıraate göre vakf مُصَلًّى kelimesinde yapılır. Her iki kıraatte de ayetin anlam bütünlüğü vakfın varlığıyla sağlanır.¹⁶²

Ebû Amr, İbn Kesîr, Âsım, Hamza ve Kisâî ayetin başını وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ¹⁶³ şeklinde

¹⁶⁰ bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VIII, 64; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 910.

¹⁶¹ Bakara 2/125.

¹⁶² İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, I, 532; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 142

¹⁶³ Bakara 2/165.

“ye” harfiyle okumuştur. Bu durumda şu anlam ortaya çıkar: “Şayet onlar ahiret azabını görseler, elbette ki bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azabının pek şiddetli olduğunu bilirlerdi.” Bu anlam vakfın ayet sonunda olmasını gerektirmektedir.

Nâfi, İbn Âmir ve Yakub وَلَوْ تَرَى şeklinde “te” ile okumuşlardır. Burada hitap Resûlünün (s) zımnında bütün insanlardır. Burada ayetin başındaki لَوْ şart edatının cevabı hazfedilmiş olup takdiri لَرَأَيْتُمْ أَفْطِيعاً (Ey Nebi/insanlar! Eğer zulmedenleri görseydiniz, çok kötü bir durum görürdünüz) şeklindedir. Azabın her çeşidiyle tehdit edildikleri düşüncesine kapılmaları açısından cevabın hazfedilmesi korkutmada daha belîğdir.

Ebû Ca’fer ise وَلَوْ يَرَى şeklinde “ye” ile ve her iki إِنَّ’yi de إِنَّ şeklinde başlangıç cümlesi olarak okumuştur. İsmail de Hasan-ı Basrî’den وَلَوْ تَرَى ve إِنَّ şeklinde okunuşunu rivayet etmiştir. Bu kıraatlerin tamamı, murad edilen mananın ortaya çıkması için اِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ üzerinde vakfetmeyi gerektirir.¹⁶⁴

¹⁶⁵ وَأَتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ Kurrânın çoğunluğu وَالْعُمْرَةَ kelimesini الْحَجَّ kelimesine atfederek harekeyi üstün okumuştur. Bu kıraat şekli umrenin de vücutuna işaret eder. Hz. Ali, İbn Ömer, İbn Abbas, Hasan ve diğerlerinin görüşü böyledir. Kastedilen mananın ortaya çıkması için vakfı لِلَّهِ kelimesinde yapmak gerekir.

Esma’î Nâfi’den, Kazzaz da Ebû Amr’dan, Kisâi de Ebû Ca’fer’den وَالْعُمْرَةُ şeklinde ötre ile okumuştur. Bu kıraat ise umrenin sünnet ve Nâfile olduğuna işaret eder. İbn Mesud’un görüşü budur. Ebû Hanife ve Malik de bu görüşü almıştır. Bu kıraatte vakf الْحَجَّ kelimesinde yapılır. Çünkü maba’di, mübteda ve haberden oluşan yeni bir cümledir.¹⁶⁶

¹⁶⁴ İbnü’l-Cevzi, *Zâdü’l-mesîr*, I, 170; İbnü’l-Enbarî, *İzâh*, I, 540.

¹⁶⁵ Bakara 2/196.

¹⁶⁶ İbnü’l-Cevzi, *Zâdü’l-mesîr*, I, 204; İbnü’l-Enbarî, *İzâh*, I, 545.

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّغْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ¹⁶⁷
 فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالَ Şeybe, Nâfi, Âsım, A'meş, Hamza, Kisâi ve İbn Âmir جِدَالَ şeklinde üstün olarak okumuşlardır. Kastedilen manaya en uygun kıraat fetha ile okumaktır. O da *cimâ*, *fısk* ve *tartışma* gibi eylemlerin tamamının hacda yasaklanmasıdır. Bu kıraate göre vakf, ifadenin bütünlüğü açısından فِي الْحَجِّ kelimesinde yapılıdır.

İbn Kesir ve Ebû Amr فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقٌ şeklinde zammeli ve tenvinli okumuştur. Buradaki tekil isim çoğul anlamında kullanılmıştır. Ayetin وَلَا جِدَالَ kısmını da fetha ile şu anlam üzerine okumuşlardır: Haccın zilhicce ayında vacip olduğunda şüphe yoktur. Haccın me-nasiki düzelmiş, vakti belirlenmiş ve *nesî* uygulaması kaldırılmıştır. Süddî ve Kasım b. Muhammed de bu anlamı tercih etmiştir. Bu kıraate göre mananın doğru anlaşılabilmesi için vakf وَلَا فُسُوقٌ keli-mesinde yapılıdır.¹⁶⁸

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ¹⁶⁹
 فَلَمَّا وَضَعَتْهَا بِمَا وَضَعْتَ kelimesini Esved, Yahya b. Vesâb, Ebû Ca'fer, Şeybe, Nâfi, Ebû Amr, Hamza ve Kisâi “te”nin sükûnu ile okumuştur. İbn Kuteybe, (eğer böyle okunursa) cümlelerde takdim-tehir söz konu-sudur der. إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ ifadeleri Meryem'in annesine ait olup aradaki بِمَا وَضَعْتَ kısmı da Allah'a aittir. Böyle bir kıraatte vakfın إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ üzerinde olması gerekir.

İbn Âmir, Âsım –Hafs hariç-, Yakub وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتُ şeklinde okumuşlardır. Böylece bu cümle de Meryem'in annesine ait olmuş olur ki بِمَا وَضَعْتُ üzerinde vakfedilmesi gerekir. Müfessirler vakfın sonrasındaki وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ cümlesi için de “hem Allah'ın kelamı hem de Meryem'in annesinin sözü olmaya uygundur” demişlerdir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Bakara 2/197.

¹⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 210-212; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, I, 545.

¹⁶⁹ Âl-i İmran 3/36.

¹⁷⁰ bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 377; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 575; Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 46.

وَكَايُنُ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا
¹⁷¹ وَاللَّهُ يُجِبُّ الصَّابِرِينَ Ebü Ca'fer, Şeybe, Âsım, A'meş, Hamza ve Kisâi ayeti bu şekliyle okumuştur. Bu durumda şöyle bir anlam ortaya çıkar: “Nice peygamber vardır ki savaştı. Onlarla beraber çok sayıda topluluk da savaştı. Bir kısmı öldürüldü ve fakat geride kalanlar düşmanlarından gelen musibetlerle korkmadılar, azimleri kırılmadı, düşmanlarına boyun eğmediler...” Bu anlam ve kıraate göre وَمَا اسْتَكَانُوا kelimesine kadar vakfedilmez.

İbn Kesir, Nâfi, Ebü Amr, Ebân ve Mufaddal ayetteki قَاتَلَ kelimesini قُتِلَ şeklinde edilgen (meçhul) okumuşlardır. Böyle bir okuyuş iki manayı muhtemeldir: Birincisi, yalnızca peygamberin öldürülmesi ve geri kalanların da onun ölümünden sonra gevşememeleri. Böyle bir anlam için قُتِلَ kelimesinde vakfedilir ve sonrasında devam edilir. İkincisi, Peygamberle beraber iman edenlerin de bir kısmının öldürülmüş olması ve geri kalanların gevşememesi. Bu anlam için de yukarıda geçen yaygın (meşhûr) kıraattteki gibi وَمَا اسْتَكَانُوا kelimesine kadar vakf yapılmaz.¹⁷²

¹⁷³ وَأَذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرْزُ اتَّخَذُ أَضْنَامًا إِلَيْهِ Cumhur bu ayetteki أَرْزُ kelimesini fetha ile okumuştur. Âzer ismi, أَبِيهِ ‘den bedeldir ve çekimsiz (gayr-i munsarif) olduğu için fethayla mecrurdur. Bu sebeple أَبِيهِ kelimesinde vakf yapılmaz. Çünkü bedel, ait olduğu kelimedden (mübdelün minh) ayrılmaz.

Hasan-ı Basrî ve Yakub el-Hadramî, أَرْزُ şeklinde ötre ile okumuşlardır. Bunun iki irabı vardır: Birincisi, “*ebîhi*”den bedeldir. مَرْزُتُ بِرَيْدٍ “Zeyde -kardeşine- uğradım” cümlesinde olduğu gibi. İbnü'l-

¹⁷¹ Âl-i İmran 3/146.

¹⁷² bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, I, 471; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 585.

¹⁷³ En'am 6/74.

Enbari, bunun *هُوَ أَخُوكَ* “o kardeşindir” şeklinde irabının caiz olduğunu Ebû'l-Abbas'tan nakleder. (Ayette de *هُوَ أَرُرُ* şeklinde olur.) Bu durumda bedel olduğu için yukarıda geçtiği üzere ayette “*ebîhi*”de vakfedilmez. İkincisi, nida olduğu için ötreddir. “Hani İbrahim babasına şöyle demişti: Ey Âzer!..(يا أَرُرُ)” Böyle bir okuyuşta “*ebîhi*”de vakfetmek güzeldir. *يا أَرُرُ* şeklinde de ibtida edilir. Bu ayet Übey b. Ka'b'ın mushafında *يا أَرُرُ اتَّخَذتَ إِلَهَةً* şeklinde geçmektedir.¹⁷⁴

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ¹⁷⁵

Hamza ve Kisâî ayetteki *أَنَّهَا* kelimesini hemzenin fethasıyla okumuşlardır. Ayetin içeriği şöyledir: “Kâfirler şayet kendilerine istedikleri mucize gelirse iman edeceklerine dair yemin ettiler. Mü'minlerde onların iman edeceğini arzuladı. Böylece mucizenin onlara gelmesini temenni ettiler. Allah da mü'minlere hitaben şöyle dedi: (Onların iman edeceklerini) Size ne bildirdi? Onlara mucize gelse de onlar inanmazlar.” Ayet bu haliyle mü'minlerin -hüsnü zanla- bir mucize indiğinde küfründe inat edenlerin iman edeceği düşüncesini reddetmektedir. Bu durumda onlara şöyle denilmiştir: Mucize geldiğinde iman edeceklerini size ne bildirdi? Bu anlamda “*lâ*” olumsuzluk ön eki düşmüştür. Ferrâ gibi bazı müfessirler ayetteki reddedişin doğru anlaşılması için “*vemâ mene'ake en lâ tescude iz emertuke*” ayetinde olduğu gibi “*lâ*”nın zaid olduğunu ifade etmiştir. Zeccâc bu görüşü reddetmiş ve “*enne*”nin “*le'alle*” anlamında olduğunu tercih etmiştir. Anlam şöyle olur: “Size ne bildirdi? Belki mucize geldiğinde iman etmeyecekler!” Übey b. Ka'b'ın mushafında “*لَعَلَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ*” şeklinde gelmesi de bunu teyit eder. Arapçada “*enne*”nin “*le'alle*” anlamında kullanımı mevcuttur.

¹⁷⁴ bk. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, III, 71; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 637.

¹⁷⁵ En'am 6/109.

Zemahşerî ise ayeti “lâ”nın hazfî ve “enne”nin “le’alle”ye tevilini gerektirmeyen farklı bir şekilde anlamıştır. Ayet kâfirlerin iman etmeyeceğine dair Allah’ın ilminde mevcut gaybî bilgiyi bilmeyen mü’minler için bir mazeret şeklinde varit olmuştur. Böylece Allah mü’minlere şöyle demiştir: “Mucize onlara gelse de iman etmeyeceklerine dair yalnız benim bildiğim şeyi size bildiren de nedir?” Bu yoruma göre ayetin “ennehâ” şeklindeki kıraati يُشْعِرُكُمْ kelimesinde vakfedilmesini gerektirmez.

İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Bekr Şûbe ve Halef ise ayetteki “ennehâ”yı cümle başı/isti’naf olarak “innehâ” şeklinde okumuştur. Bu kıraate göre mananın doğru anlaşılması için يُشْعِرُكُمْ üzerinde vakfedilmesi gerekir. “Onlara dair şeyleri size ne bildirdi?” Ardından Allah onların durumlarını haber vermektedir: “Şüphesiz mucize onlara gelse de elbette iman etmezler.”¹⁷⁶

¹⁷⁷ قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ İbn Kesîr, Nâfi, Ebû Amr, İbn Âmir ve Hamza merfu ve tenvinli olarak “innehû amelün” ve yine merfu olarak “ğayru salihin” şekliyle okumuşlardır. Bu durumda iki anlam ortaya çıkar. Birincisi: “innehû amelün”daki zamir Nûh’un (s) isteğine/suâline döner ki anlam şöyledir: “Ey Nûh hakkında bilgin olmayan şeyi benden istemen uygun olmayan bir ameldir.” Bu kıraate göre “ehlik” kelimesinde vakfedilir. Çünkü vakfin öncesindeki zamir ile sonrasındaki zamir, bu yoruma göre farklı şeyleri gösterir. (Ey Nûh! O (kişi) senin ehlinden değildir. O (isteğin de) uygun olmayan bir davranıştır. Öyleyse bilgin olmayan şeyi benden isteme!..)

İkincisi: Her iki zamir de Hz. Nûh’un oğluna racidir. Ayet إِنَّهُ دُوْ عَمَلٍ takdirindedir. “Ey Nûh o senin ailenden değildir ve o, uygun olmayan bir amel sahibidir.” Nitekim Araplar: “عبد الله إقبال و إدار”, derler ki: “صاحب إقبال و إدار” demektir. (Abdullah hem bahtiyardır hem de bahtsızdır.) Bu yorum şekline göre “ehlike” kelimesinde vakfedilmez.

¹⁷⁶ bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 387; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, III, 104; İbnü’l-Enbarî, *İzâh*, II, 642.

¹⁷⁷ Hûd 11/46.

İbn Abbas, Urve, İkrime ve Kisâi عَلَيْهِ السَّلَامُ şeklinde okumuştur. Nuh'un oğlunun Allah'a şirk koştuğuna işaret ederek "O, salih olmayan bir amel işlemiştir" anlamındadır. Bu okuyuş şekli ilk kıraatteki ikinci vecihle mana bakımından örtüşmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki illet sebebiyle أَهْلَكَ kelimesinde vakfedilmez.¹⁷⁸

¹⁷⁹ İbn Âmir, Hamza, وَأَمْرَانَهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكْتُ فَبَشَّرْنَاَهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَغْفُوبُ Âsım'ın ravisi Hafs ayetteki يَغْفُوبُ kelimesini şu anlama hamlederek üstün okumuştur: "Ona İshak'ı müjdeledik ve Yakub'u da."

İbn Kesir, Nâfi, Ebû Amr, Kisâi ve Âsım'ın ravisi Şu'be يَغْفُوبُ şeklinde merfu okumuştur. Böylece يَغْفُوبُ kelimesi muahhar mübteda ve وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ ise mukaddem haber olmuş olur. (İshak'ın arkasından torunu Yakub olacaktır) Bu kıraat, بِإِسْحَاقَ kelimesinde vakfedip sonrasında ibtidâ etmeyi gerektirir.¹⁸⁰

¹⁸¹ Kurrânın çoğunluğu وَأَنْتُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا şeklinde okumuştur. Zemahşeri'nin de belirttiği gibi anlam şöyledir: "Sizin maslahatınızı gözeterek istediğiniz şeylerin bazılarını size verdi." Bu kıraate سَأَلْتُمُوهُ kelimesinde vakfedilir.

İbn Mesûd, Ebû Rezîn, Hasen, İkrime, Katade, Âsım'dan rivayetle Ebân, Yakub'tan rivayetle de Ebû Hâtim "مِنْ كُلِّ مَا..." şeklinde tenvinli okumuştur. Katade ve Dahhak, anlamın "Arzulamadığınız şeylerin hepsinden size verdi" şeklinde olduğunu söyler. Zemahşeri'nin yorumu da buna yakındır: "İstemediğiniz halde her şeyden size verdi." Burada olumsuz cümle, hal cümlesi olarak alınmıştır.

İbnü'l-Enbârî Ebû'l-Abbas'tan şöyle bir mana aktarmıştır: "Her şeyden -istemediğinizi de- size verdi. Çünkü biz ne güneşi, ne ayı ne de pek çok nimeti istedik." Bu kıraate göre "küllin" kelimesinde vak-

¹⁷⁸ Zemahşeri, *Keşşâf*, III, 205; İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesîr*, IV, 114; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 713.

¹⁷⁹ Hüd 11/71.

¹⁸⁰ İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesîr*, IV, 132; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 715.

¹⁸¹ İbrahim 14/34.

fetmek güzeldir. Sonrasından ibtida edilir. مَا سَأَلْتُمُوهُ cümlesi de olumsuz (*istemediğiniz*) anlamdadır.¹⁸²

¹⁸³ قَوْلُ آسِمِ بْنِ مَرْزِيمٍ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يُمْتَرُونَ قَوْلُ آسِمِ بْنِ مَرْزِيمٍ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يُمْتَرُونَ Qasım, İbn Âmir ve Ya'kub قَوْلُ الْحَقِّ şeklinde okumuştur. Zeccâc şöyle demiştir: Üstün okunduğunda mana: “Ben gerçek sözü söylüyorum” (اقول قَوْلَ الْحَقِّ) şeklindedir. Zemahşerî de şöyle der: *Allah'ın kelimesi* şeklinde tefsir edilirse *medh* üzere üstün okunur. Bu kıraate göre مَرْزِيمٍ kelimesinde vakfedilir.

Yedi kıraat imamından geri kalanı ise قَوْلُ الْحَقِّ şeklinde merfu okumuştur. Zemahşerî, bunun ikinci haber veya bedel olduğunu söylemiştir. Diğer âlimler ise, “*İsâ*”nın sıfatıdır derler. Bu kıraate göre قَوْلُ الْحَقِّ ifadesinin öncesiyle haber, bedel veya sıfat ilişkisi sebebiyle مَرْزِيمٍ kelimesinde vakfedilmez. قَوْلُ الْحَقِّ tamlamasının mahzup bir mübtedanın haberi olması da caizdir. Takdiri şöyledir: ذَلِكَ قَوْلُ الْحَقِّ veya قَوْلُ الْحَقِّ هو ذلك الكلام قَوْلُ الْحَقِّ (O hak sözdür) Bu yoruma göre kendisinden sonra yeni bir cümlenin başlaması sebebiyle ابْنُ مَرْزِيمٍ kelimesinde vakfedilmesi gerekir.¹⁸⁴

¹⁸⁵ إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ İnâfî, İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsım, Kisâi ayet sonunu önceki fiile atfen وَأَمْلَىٰ لَهُمْ şeklinde okumuştur. Anlam şöyledir: Şüphesiz şeytan onlara bu işi güzel göstermiş ve uzun emellerle onları aldatmıştır. Bu kıraate göre mananın tamam olabilmesi için ayet sonunda vakfedilir.

Ebû Amr ve Şeybe وَأَمْلَىٰ لَهُمْ şeklinde edilgen/mechul mazi fiil olarak okumuştur. Mücahid'ten وَأَمْلَىٰ لَهُمْ şeklinde etken/malum muzari

¹⁸² Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 382; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, IV, 365; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 742.

¹⁸³ Meryem 19/34.

¹⁸⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 19; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, V,231; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 763.

¹⁸⁵ Muhammed 47/25.

fiil olarak rivayet edilmiştir. Her iki kıraatte de “فَأَمَلَيْتُ لِّلْكَافِرِينَ”¹⁸⁶ ayetinde olduğu gibi “*imlâ*” Allah’a dayandırılmıştır. Bu kıraat سَوَّلَ لَهُمْ üzerinde vakf ve sonrasından ibtida yapmayı gerektirir. Böylece mananın doğru anlaşılması için “*tesvîl*” (süslemek) fiili şeytana; “*imlâ*” (mühlet vermek) da Allah’a nisbet edilmiş ve araları vakfla ayrılmış olur.¹⁸⁷

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿١٨﴾ لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ ﴿١٩﴾ وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَحُورٍ عِينٍ ﴿٢٢﴾
 وَحُورٌ ۚ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ¹⁸⁸ İbn Kesîr, Âsım, Nâfi', Ebû Amr ve İbn Âmir

şeklinde merfu okumuş ve يَشْتَهُونَ kelimesinde vakfedip sonrasından ibtida etmişlerdir. Ayetin anlamı “onların yanında iri gözlü huriler de vardır” şeklindedir. Nitekim merfu okuyanlar “*hurin iynin*” şeklinde meksur okumayı uygun görmemişlerdir. Çünkü bu durumda ifade يَطُوفُ عَلَيْهِمْ kavline bağlı olur. Oysa huriler (kadehler, meyveler gibi) dolaştırılmaz.

Ebû Cafer, Hamza, Kisâi ve Mufaddal da Âsım'dan rivayetinde يَطُوفُ عَلَيْهِمْ şeklinde meksur okumuştur. Zeccâc şöyle yorumlamıştır: Meksur okunması يَطُوفُ fiiline bağlı olacağı anlamına gelmez. Ancak burada يُنْعَمُونَ (nimetlenirler) takdirinde bir fiille irtibatlıdır. Bu durumda mana şöyle anlaşılır: Etraflarında ölümsüz çocuklar kadehlerle dolaşırlar ve bundan nimetlenirler. Aynı şekilde kuş etinden ve iri gözlü hurilerden de nimetlenirler. Bu kıraat ve yoruma göre ayetlerin birbiriyle irtibatı sebebiyle يَشْتَهُونَ kelimesinde vakfetmek uygun olmaz.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Hacc 22/44. “Ben de kafirlere (yola gelirler diye) mühlet verdim.”

¹⁸⁷ Zerkeşi, *Burhân*, I, 348; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 898; Eşmûnî, *Menâru'l-hüdâ*, 230.

¹⁸⁸ Vakıa 56/17-23.

¹⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, VIII, 137; İbnü'l-Enbarî, *İzâh*, II, 921.

Kaynakça

- Ebû Ca'fer en-Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, mhk. Ahmed Hattab el-Umer, Bağdat: Matbaatü'l-Ânî, 1978.
- Ebû Hayyan el-Endelûsî, *Tefsirü'l-bahru'l-muhit*, mhk. Adil Ahmed, Ali Muhammed, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi'l-İlmi't-tefsîr*, nşr. Züheyr eş-Şavîş, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1984, I-IX.
- Ebu'l-Hilâl el-Hasen el-Askerî, *Kitabü's-sinaateyn el-Kitabe ve's-şi'r*, mhk. Müfid Muhammed Kumeyyha, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Eşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdülkerim *Menâru'l-hüdâ fi beyâni'l-vakfî ve'l-ibtidâ*, Mısır (Cemâliye) 1889.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'ânîl-Azim*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1969, I-IV.
- İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kuraâti'l-aşr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., I-II.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. Kasım, *İzâhü'l-vakf ve'l-ibtidâ*, mhk. Muhyiddin Ramazan, Dimeşk 1971.
- Kurtübî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, mhk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006.
- Mekki b. Ebî Talib, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'an*, mhk. Yasin Muhammed es-Sevvad, Dimeşk: Dâru'l-Mü'min, ts, I-II.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, mhk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire: Dâru't-Turâs, 1985.
- Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, mhk. Mahmud Muhammed Şakir, Kahire: Mektebe İbn Teymiyye, ts.
- Yakût, Ahmed Süleyman, *Zahiretü'l-i'râb fi'l-Kur'an*, İskenderiye: Dâru'l-Ma'rife, 1994.
- Zekeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'an*, mhk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire: Dâru't-Turâs, 1984, I-IV.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşaf an hakâiki ğavâmizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vucûhi't-te'vil*, mhk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz, Riyad: Mek-tebetü'l-Ubeykan, 1998/1418, I-VI.